

و شیرین را از ہم فرق مینمایید۔ شامه یعنی امتیاز بویا شنیدن میکند۔ و باصره
 یعنی می بیند۔ و سامعه یعنی صداها را میشنود۔ و لامسه یعنی لمس بدن گرمی و سردی
 و نرمی و درشتی را درمی یابد۔ و در روح انسانی ہم زیادہ برین پنج قوت عقل
 بدرکہ و تخیلہ و حافظہ و فکر ممیزہ و حسیه مشترکہ۔ اما عقل بدرکہ یعنی بنی آدم عقل نظری
 و عملی دارد و در عقل می آرد ہر چیز را و تخیلہ یعنی قوت خیالہا سے دور دراز
 دارد و حافظہ یعنی حقایق اشیا را حفظ میسازد و فراموش نمیکند بر خلاف حیوانات
 و فکر ممیزہ یعنی قوت امتیاز در حقیقت نیک و بد و حق و باطل دارد۔ و حسیه
 مشترکہ یعنی چنانچہ حیوانات پنج حواس ظاہر میدارند آدمی زاد نیز پنج حواس
 باطن ہم میدارد و مشترکہ بحواس ظاہری چنانچہ مولوی معنوی فرماید کہ
 پنج حسہا ہست جز این پنج حسہا آن چو زر سرخ این حسہا چو مس
 حس ابدان قوت ظلمت میخورند حس جان از آفتابے میچرخند
 و ظاہر است کہ دیدن و شنیدن و چشیدن و بوئیدن و لمس کردن آدمی
 زاد دیگر است و حیوانات دیگر۔ و در روح حیوانی قدسی نیز زیادہ بر اینہا
 پنج قوت اول لطافت و بکرو حی و صافی۔ دوم سیرت ملکی کہ محتاج بخوردن
 و خفتن و امثال آن نیست۔ سوم کشف قبور و کنوز یعنی آگاہی از حال
 و فینہا کہ در خاک اند۔ چہارم مشاہدہ عالم ملکوت کہ عالم غیب و عالم امر است
 و مکاشفہ عالم جبروت کہ عالم صفات و لاہوت کہ عالم ذات است
 پنجم الہام یعنی از غیب لہم میشود با مور مخفیہ۔ پس ارواح اربعہ بابت گونہ
 قوت بست و چہار زندہ بر خاستند۔ اگر کسی گوید از جاسیکہ شما خبر میدہید
 این چہار گونہ ارواح ہنوز در قید جسمانی نیامدہ بودند پس این قوت با
 در استعداد آہنہا شد۔ و این قابلیتہا را در خود یافتند نہ آنکہ این قوتہا از

ارواح بنہور آئند۔ آنگاہ چہار کمان دیدیم مراد از چہار کمان مجاہدہ و
 مراقبہ و مشاہدہ و مکاشفہ است اول جہاد اکبر یا نفس امارہ کہ کمان کشی
 است۔ دوم در تصور مرشد دینی وغیر آن بر مراقبہ تم شدن دیگر کمان کشی است
 سیوم از مراقبہ بمشاہدہ اسرار ملکوتی دل را کشیدن و نرم ساختن دیگر کمان کشی
 چہارم شکار تجلیات بمکاشفہ انوار ذات و صفات نمودن دیگر کمان کشی
 سہ شگستہ بود یعنی کمان مجاہدہ و مراقبہ و مشاہدہ چرا کہ مجاہدہ و مراقبہ
 بے مشاہدہ تجلیات آثاری و اخلاقی کہ مخصوص بعالم خلق و عالم امر است
 ناقص است و مشاہدہ کہ شامل بر تجلیات آثاری و اخلاقی است پست
 بمکاشفہ تجلیات صفاتی و ذاتی کہ مخصوص بعالم جبروت و لہوت است
 ناقص است۔ ویکے ہر دو گوشہ و ہر دو خانہ نہداشت یعنی کمان
 مکاشفہ انوار ذات و صفات زیرا کہ ذات حق از مکان و زمان و از
 بعد از ثلثہ کہ طول و عرض و عمق باشد و از جہات ستہ کہ قبل و بعد زمین و
 یسار و تحت و فوق باشد منزہ و مبرا است پس ہر دو گوشہ و ہر دو خانہ
 نہاشت۔ آن پر اور بر ہنہ زر و ار یعنی روح انسانی قدسی کہ چیرے
 از گنج مغلنی در دستش بود۔ کمان بے گوشہ ویکے خانہ را پھر پد
 یعنی از مجاہدہ و مراقبہ و مشاہدہ بمکاشفہ رسید و آزا خوش کرد۔ پیرے
 می با لیت بر اسے شکار کردن تجلیات ذاتی و صفاتی از کمان مکاشفہ
 چہار تیر دیدیم مقصود از چہار تیر چہارگونہ ذکر است جلی لسانی و جلی قلبی
 و جلی قلبی و جلی سری چرا کہ بر اسے شکار مقصود تیرے نیست بہتر از نام
 خدا و یاد خدا۔ اما جلی لسانی آنست کہ گیسے یاد خدا از زبان کند و دل از قلم
 و اجلال آن نام قائل باشد و جلی قلبی آنست کہ بفرمودہ دل و اعتقاد و

اعتراف بر عظمت و اجلال حضرت صمدیت نام حق بر زبان یاد نماید۔
 و خنی قلبی آنست زبان در آن دخلے نباشد بلکه دل از روسے تعظیم و اجلال
 در خود ذکر حق نماید۔ و خنی سری آنست که زبان دل را ہمدردان حال
 جنش بپاشد بلکہ روح و سراز جوش محبت بقائے نفس و قالب ذکر ہو
 حقیقی نماید۔ سے شکستہ ہو و ندینی ہر دو قسم علی و خنی قلبی نیز چرا کہ این ہر
 سے ذکر نسبت بخنی سری ناقص اند و انبیا و اولیائے کامل علی الاتصال
 در ذکر سری مشغول اند۔ و یکے پر و پیکان نداشتند غرض از پرو
 پیکان یا وری زبان و دل است و گرنہ ذکر خنی سری از ہر دو بے نیاز
 است۔ تیر بے پرو و پیکان خریدہ ہند این تیر را برگزید و خوش کرد۔
 بطلب صید یعنی تجلیات صفاتی و ذاتی بصحرا شدیم یعنی بصحراے
 وارثہ وجود در رفیقیم۔ چہار آہو و پیدیم یعنی چہار عالم ناسوت و ملکوت و
 جبروت و لاہوت زیرا کہ شکار گاہ تجلیات جز این چہارم عالم نیست اما عالم
 ناسوت کہ عالم خلق و عالم شہادت و عالم آثار است شکار گاہ تجلیات
 آثار نیست و ملکوت کہ عالم امر و عالم غیب و عالم افعال است شکار گاہ
 تجلیات افعال نیست۔ و جبروت کہ عام و احدیت و تجلی ثانی و عالم صفات
 است شکار گاہ تجلیات صفات نیست کہ مشتمل بر کثرت اضافات و بعد
 اعتبار است است و لاہوت کہ عالم احدیت و تجلی اول و عالم ذات است شکار
 گاہ تجلیات ذات نیست کہ مخصوص بوحہ است و کیتائی ذات است سہ مردہ ہو و ندینی
 عالم ناسوت و ملکوت و جبروت کہ اینہا نسبت بلاہوت کہ ہویت بحت است مردہ
 و وجود و آثار و افعال و صفات مشروط بوجود است و یکے جان نداشت یعنی
 عالم لاہوت کہ عالم ذات است و این روشن و میرمن است کہ حیثا ذات آن

حی و قیوم و اوست بجان نیست بلکہ او خود ہی است و جان آفریدہ اوست
 بر او رہنہ زردار کمان کش تیر انداز یعنی روح انسانی قدسی
 ازان کمان بے گوشہ و بے خانہ کہ مکاشفہ باشد آن تیر بے
 پرو پیکان را کہ ذکر خفی سری باشد بر آن آہوسے بجان زد یعنی بجان
 غیب ہویت کہ عالم ذات است الفت گرفت کنندے می باسیست
 تا صید را بفرزاک بندیم یعنی ضرور شد کہ فکر کنیم تا این شکار از دست
 نہ رود و با سرور روح مکاشفہ ذات و صفات حق پیوستہ و محکم بستہ باشد چرا
 کہ شیطان در کین است حضرت موسی علیہ السلام گفت کہ مَا أَنْسَيْتُهُ
 إِلَّا أَنْسَيْتُنِي یعنی مراد فراموشی نینداخت کہ شیطان ہر گاہ کہ آن ملعون
^{۱۹} دل موسی علیہ السلام را کہ پیغمبر خدا بود فراموشی انداختہ بدگرے سے چه رسد لغو
 باشد منہ چہا رکند و پیریم یعنی کند عزت و کند خلوت و کند الفت و
 کند وحدت را ما عزت گوشہ گیری و کم اختلاطی با خلایق است و خلوت تنہا
 و ریاضت بودن است و بیج کس را پیش خود و بیج خطرہ در دل خود را بخدادن
 است۔ و الفت در دام محبت محبوب گرفتار شدن است و وحدت با
 محبوب یکے شدن و از خود کلی بر آمدن است سہ پارہ پارہ بود یعنی کند
 عزت و خلوت و الفت چرا کہ عزت و خلوت یقین کہ بے الفت و محبت حق پارہ پارہ
 اند و الفت تیز تیز تیرہ وحدت با محبوب نرسد ناقص است زیرا کہ شان عشق و
 معراج آن اینست کہ دورا یکے سازد و از دوی فیما بین اثرے نگذارد
 و یکے ہر دو کرانہ و میانہ نداشت در فرس قدیم کنارہ را کرانہ گویند
 یعنی کنند وحدت کہ عالم کیتای ذات است یقین کہ کرانہ و میانہ ندادند

۱۹۔ ایما قول حضرت اروں دست علیہ السلام۔ در ہر دو تنہا سے منقول منہا از سہو کتابت لفظ "موسی" نویشہ شدہ است
 ح ج

از جہات ستہ و ابعاد ثلثہ شہراست۔ صید را بان کمند بیکر اندو ^{نیز}
 ہمیانہ پر بسپتیم یعنی بر خود لازم گرفتیم۔ خانہ می بایست کہ مقام کنیم
 و صید را پختہ کساریم یعنی روح را بان ضرور مند ہر چند کہ قدسی باشد ^{ن بان ضرور}
 تا و ران صید پختہ شود از قوت روح قوت قلب حاصل آید چہ ہر خانہ
 و دیدیم یعنی عناصر اربعہ کہ خاک و باد و آب و آتش است سے در ہم افتادہ
 ہووند خاک و آب و آتش چہ اگر خاک منہدم میگردد و آب خشک میشود و آتش
 می میرد و یکے سقف و دیوار نماند آشت آن باد است یعنی ہوا کہ
 سقف و دیوار ندارد و مجسم نیست و یک روح است۔ در آن خانہ بے
 سقف و بے دیوار و آیدیم یعنی در خانہ عشق حق کہ مقام لطافت ^{ن بان ضرور}
 است و فی الواقع در خانہ محبت الہی جہانیت نیست و ہوا سے آن خانہ
 لطافت بکروح است۔ و یکے دیدیم یعنی دیگر عشق کہ ہمیشہ در جوش
 است بر طاق بلند ہما وہ یعنی بر طاق سعادت کہ آن طاق بکشکوۃ
 فیہا مصباح است و در کلام مجید آمدہ اللہ نورا الشہوت و الارزاق
 مثل نوریہ بکشکوۃ فیہا مصباح و المصباح فی زجاجۃ ط الرجاۃ
 کانتھا لوزکب کدری یؤتد من شجرۃ مبرکۃ یعنی خدا نور آسما
 و زمین است و تمثیل نور او مثل طاقچہ است کہ در آن چراغ است و آن
 چراغ در شیشہ است شفاف مثل ستارہ درخشندہ و مالیدہ شدہ است
 از شجرہ مبارک۔ اریاب عرفان و متحان گفتہ اند کہ روح مومن طاقچہ است
 و نور روح محمدی شیشہ است بران طاق و نور وجہ اللہ چراغ است در آن
 شیشہ کہ بیچ وجہ و حیلہ دست بان دیگر نمیرسد چہ اگر گزیر
 پاسے کند دیدیم یعنی چہاگونہ فاب دست آوردیم۔ اول ننا سے استیصال

نفس امارہ و پاک شدن از اخلاق ذمیرہ نفسانی و شیطانی کہ آزار از کیہ نفس
فرمائید۔ دوم فناے فانی شدن در تصور مرشد کامل کہ آزار فانی الشیخ گویند۔
سوم فناے فانی شدن در تصور حقیقت محمدی کہ زبده حقیقت انسانیت
کہ آزار فانی الرسول گویند۔ چہارم فناے فانی شدن در مکاشفہ انوار ذات
وصفات و قدم پر راہ موت و اقبل ان تموتوا کذا شتن کہ آزار فانی اللہ
دانند۔ پس ہر گاہ کہ باین چہارگونہ فنا فانی شدیم تا دست بآن و یک
رسید چرا کہ بے فناے خود دست بہمت عشق حقیقی نیرسد۔ چون شکر
پختہ شد یعنی ضابطہ کمال رسید شخصی از بالائے خانہ بیرون آمد
یعنی ابلیس ملعون۔ بالائے خانہ بر اسے آن فرمودہ کہ ابلیس از آتش است
چنانچہ خود گفت خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَ آتَشٍ سَرَّكش است میل بہ بالا
میکند پس ابلیس از بالا سر بر آورد و گفت کہ بخش من بدر رسید
کہ نصیب مفروض دارم قولہ تعالی وَاِنْ يَّذْعَبُونَ الْاِ
شْيَاطَانَ مَّرِيَدًا لَعَنَهُ اللّٰهُ۔ وَقَالَ لَا يَخْذَلُكَ مِنْ عِبَادِكَ
نَصِيْبًا مَّفْرُوضًا وَلَا ضَلَّاهُمْ وَلَا مَنِيْنِيْهِمْ وَلَا هُمْ اَشْرَاطُهُمْ
یعنی اشقیاء و عوت نمیکند مگر شیطان مردود را و لعنت نموده خدا اورا و
شیطان در جناب الہی گفت کہ ہر آئینہ میگیم از بندگان تو نصیب فرض
کرده شدہ یعنی گمراہ میکنم آہنہا را در امانی یعنی در آرزو ہے دور و درازی
اندازم و امر میکنم آہنہا را بسوے اعمال خبیثہ و شنیعہ افعال بنا بر ان شیطان
خواست کہ خلیے اندازد بر اور کامل مکمل یعنی روح انسانی قدسی بچندین
کمالات رسیدہ در کمین شستہ بود یعنی از کمر آن ابلیس پرتاب غافل
نبود۔ استخوان شکار از ان و یک بر آوردہ پرتارک سرے

ز و مراد از استخوان شرک خفی است که هر چند آدمی مومن و صالح باشد تا بمقام
 وحدت زبیده است از اینست که دوی است یعنی او هم خودی بر نیامده شرک
 خفی دارد روح قدسی پاک خازن نعت وحدت است آن استخوان شرک
 خفی را از دیگ عشق بر آورده بر سر آن گگ زد و درخت زرد آلو از
 پاشنه پائے و سے پیرون آمد یعنی شجره خبیثه که درخت حب دنیا
 است و در دلهای مردم ریشه دو اینده از قدم نامبارک ابلیس پدید شد
 قوله تعالی انھا شجرۃ تخترب فی اهل الجحیم طلعها کانه
 زؤوس انشیاطین یعنی بدستیکه شجره خبیثه درخت است برآمده در
 قعر و نرخ یعنی درک الاسفل و طلعت آن مثل سرهای شیاطین است
 بر سر آن درخت رفیتم یعنی نزدیک آن درخت زرد آلو رفیتم و چشم
 عبرت تماشا بین آن شدیم که ثمره اش زرد روی داین است خسرو
 کاشته بود و نمده مقصود از خربزه اهل دنیا است که بر اے لذات جسمانی
 بر یکدیگر می افتند و بفلاخن آب میدادند مراد از فلاخن رجوع و قبول
 مردم است یعنی اهل دنیا حب مال و جاه را رجوع و قبول خلق پرورش
 میگردند از آن درخت یاد بخان فرو آوردیم یعنی یاد نمود
 را که نشان روسیاهی است از آن بزیر انداختیم و قلبیه زدیم که ما خیم
 یعنی قلبیه زدیم که طلاے زرد است بختیم و با اهل دنیا گذاشتیم که این
 روسیاهی داین زرد روی ایشان بود چندان بخور و ند یعنی آن قدر
 از روسے حرص و دران نغمه تصرف کردند که اما سید ند پیدا شدند که
 فرجه شدند فری تن پروران در نظر ارباب بصیرت آماست که
 آنها اشتباه بفری کرده اند از خانه پیرون نمودند رفت یعنی

از خانه دنیا چرا که گذرگاه عاقبت تنگ است اهل تجرید و تفرید ازین گذرگاه
تنگ نمیتوانند گذشت که فریبان مال حرام که آلوده به علایق جسمانی اند از
خانه دنیا برآمدن نتوانستند و رانجا و رنجاست مانند یعنی در رنجاست
دنیا چنانچه رسول اکرم صلی الله علیه و آله وسلم میفرماید الدنيا جيفة
وطالبها كلاب یعنی دنیا مردار است و طالبان آن مردار گانند
و ما به آسانی از کید آن بیرون آمدیم یعنی به امداد فیض قدسی از دست
خطرات شیطانی راه شدیم و مگر شیطان با ما کار نتوانست کرد قوله تعالی ان کید
الشیطان کان ضعیفاً و برورخانه بختیم دروازه برآمدن از خانه دنیا و در
شدن در خانه بختی قبر است که آنرا اول منزل گویند یعنی از خانه دنیا نقل کرده
در گور که دروازه است خوابیدیم و نه گفت که مردیم چرا که دوستان خدا موت
اختیاری بدست آورده از فتانی اشدیر تیه بقا با شد رسیده اند و همیشه زنده اندنی می
و رفتن آنها از دنیا انتقال کردن است از یک خانه بخانه دیگر چنانچه رسول مقبول علیه
السلام فرموده است ان اولیاء الله لا یوتون بل ینتقلون من دار الی دار و پرورد
عالمیان نیز اشاره فرموده و لا تقولوا لمن یقتل فی سبیل الله
أموات بل أحياء و ان کن لا تشعرون یعنی گویند شما
در آن کسانی که خود را در راه خدا کشته اند مردگان یعنی آنها را مرده گویند
بلکه زنده اند لیکن شما شنوید که این معنی را دریا بید پس میفرماید که
برورخانه بختیم و به سفر روان شدیم یعنی سفر بختی که سفر از فتانی شد
بسوس بقا با شد است - باید دانست که ارباب عرفان فرموده اند
المسافر سفران سفر الی الله و سفر فی الله یعنی سفر در قسم
است سفر بسوس خدا و سفر در خدا - تا اینجا که بیان شد ما چنین و چنان

کریم اول سفرالی اللہ بود دوم سفر فی اللہ یعنی سفر در خدا آن سفر اول تمام
 با آخر آمد و این سفر دوم فی اللہ همیشه برقرار ماند۔ از باب حقیقت و
 والوالالباب معرفت سر این خیالات باز نمایند یعنی اہل
 سلوک باطنی بتعرف و شناسائی ازین راز تمثیلاً بکشایند داد نمایند۔
 الحمد للہ کہ بر والہ خدا پوشیدہ مانند کہ انجہ منکشف شدہ بود در خدمت
 اولی الالباب عرض نمود اگر کسی این شرح را پسند نماید ما آرزوہ
 نمیشویم بہتر ازین تقریر نمایند والسلام والاکرام۔

شرح برہان العاشقین

از

مولانا محمد رفیع الدین محدث و ہومی قدس سرہ العزیز

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بعد از حمد حضرت الہ و درود پر پیغمبر و الاجاہ و برآل و اصحاب
دین پناہ بندہ مسکین محمد رفیع الدین بن شیخ الاسلام زبیدۃ العرفا با شہید
وسندی ولی اللہ ابن الشیخ اعظم مولانا عبد الرحیم اسکنہما اللہ فی علیین
والحقہ بلفظ الصالحین و امینما ید کہ بعضے از یاران حل سمرقند از اسما حضرت
غریب نواز محمد گیسو و راز قدس اللہ سرہ درخواستند انچہ حاضر الوقت
شد بتقریم می آید۔

سہ این معانکہ موسوم بر برہان العاشقین است مضمون متفقے است کہ حضرت سید محمد گیسو در از علیہ الرحمہ
تحریر فرمودہ اند و این کتاب اسما الامرار کہ یکے از تصانیف او شان است یہی تعلق
نست۔ آن بزرگ را کہ این معما را پیش مولانا محمد رفیع الدین قدس سرہ آورند غالباً مامحت شد کہ این را
سہ سے از کتاب اسما الامرار کے متعلقہ شرح۔

سہ غریب نواز سہولت حضرت خواجہ خواجگان معین الدین چشتی را میگویند حضرت سید محمد گیسو در از بلقب "بندہ نواز مشہور" اند۔
عاج

قال العارف المحقق رفعة الله قدروه باسمه سبحانه الحمد لله رب
 العالمین والصلوة والسلام علی رسولہ محمد وآلہ اجمعین
 قوله تعالی - وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ
 بدانکه ما چهار برابر او بودیم یعنی کون و قناد چهار عنصر بودند از نبت و حیوان
 یعنی در جوف نه فلک سه جامه شد اشتند یعنی ناره و هوا و مایع طون که
 از نفوذ نظر مآل باشند اشتند بلکه شفات اند و یک برهنه بود یعنی
 ارض در دید چشم آشکار بود آن بر او برهنه و درست نرود راستین
 و اشتت یعنی زمین فراوان صور و مہبات عرضیه در استعداد داشت
 بسیار رفیقیم تا بجهت شکار تیر و کمان بجزیم یعنی همه در عالم ترکیب
 داخل شدند تا استعداد و ذی و کسی بدست آرند و تحصیل کمالات عالم
 تجرد نمایند قصار رسید هر چهار گشته شدیم یعنی به استیلاست و اسے
 فلکی و روحانی از کواکب و ارباب الانواع صور بسیار مختفی و مضمحل گشت
 بست و چهار زنده پر خاستیم بعد از فعل و انفعال بست و چهار
 قسم مزاج پیدا شدند هشت مزاج اعتدال و هشت مزاج غیر اعتدال و هشت
 مزاج اختلال بیانش آنکه تکافوی حقیقی حرارت با برودت و برودت
 با رطوبت معامال است لاجرم مرکب را بجای نخبه انحراف خواهد بود اگر
 بیک کیفیت بود چهار مزاج مفرد است و اگر بد کیفیت غیر متفرد بود چهار
 مزاج مرکب است این هشت مزاج اگر با فضاں مینه مرکب مایع است
 مزاج اعتدال است و اگر مخالف است مزاج غیر اعتدال است و
 اگر منافی است مزاج اختلال است و چهار قسم ترکیب مراد باشد و برش
 آنکه مساوات چند جز غیر مغلوب در مرکب متدرعی اختلال ترکیب است

سبب تساوی میون و جزء مخلوبینہ قاصوراً چنانکہ متعلقہ شدہ لاجرم ایک غالب
خواہد بود پس پیش ترکیب ششائی و وازہ مخلوب شوند و چهار ترکیب ششائی نیز
دوازده و یک ترکیب رباعی چهار ازین بست و هشت و دوششائی آب و
آتش و دوششائی اینها با هم آقا سداست که هوا مخلوب است بسبب رقت
توام سهل الانحراف است و بسبب آن لطیف جوهر رنگ شریک غالب
گرفته تدافع مخلوب میشود بست و چهار ترکیب باقی صالحه باشند۔ آنگاه
چهار کمان دیدیم یعنی بعد از استقرار مزاج چهار وجه کمال اول طبائع
پیش آمد که هر یک بر آن صد و آثار چون کمال است سه ناقص بود
یعنی صورت معدنی و نباتی و حیوانی از وصول بعالم تجرد قاصر اند و یکی
دو خانه و دو گوشه نداشت یعنی نفس ناطقه که صورت انسانی است
دو جز ماده و صورت دو طرف امتداد نداشت که مجرد است بود۔
آن بر او زر و او بر هست آن کمان بی خانه و بی گوشه بخرد
یعنی بدن ارمنی نفس ناطقه را قبول کرد۔ تیسری می با سیت یعنی نفس
ناطقه را بر سر ایصال با مورخانه چه از ذات خود توله ذرا که می یابند
چهار تیر دیدیم سه شکسته بودند یعنی چهار قوت یا قوت یکے متن شکر
که دریا بنده صور جزئیہ است دوم و هم که دریا بنده معانی جزئیہ است سوم
عقل که دریا بنده کلیات است این هر سه شکسته پاسے اند با نچه نظیر ندارد
و منتزاع از محسوسات نیست نمی تواند رسید و یکے پر و پیکان نداشت
یعنی چهارم که نور ایمان از پریدن و زوال و تخلیدن و شہادت در آن آئین
است فان ایقین بالایحتمل النقیض حالاً و یالاً۔ آن تیر سبے پر و پیکان
خریدیم و بطلب صید در صحرا شدیم یعنی به شرف ایمان صحیح شرف

گفتہ بتائید آن طالب کشف حقیقت گشتیم۔ و تحقیق این نکتہ آنست کہ ہرگز
 علمی کہ ب حصول صورت باشد خالی از کیفیت و طبیعت نیست راہ یسوسے
 بے کیف و اصل محض ندارد و وسیلہ وصول یا حضرت جزمعرفت اجمالی
 کمالی صرف کہ ایمان یا لغیب نام دارد نتواند بود۔ چہار آہو ویدیم
 یعنی بطین دوام توجہ بعالم اطلاق چہار حقیقت مشہور گشت سہ مردہ بود
 یعنی سہ حقیقت کہ باصطلاح اہل تصوف ناسوت و ملکوت و جبروت
 و باصطلاح اہل اشراق بر ازخ و مثل و انوار و باصطلاح اہل حکمت طبیعت
 و نفس و عقل باشند اعدام امکانی اند و در قبضہ غیر کالیبت فی یہ انفسال
 جان ہر یکے کہ مدبر و باطن اوست در و خارج است۔ جان ناسوت
 ملکوت و جان ملکوت جبروت و جان جبروت لاہوت است و سیکے
 جان نہاشت یعنی چہارم کہ حضرت لاہوت است مدبر باطن ندارد
 بلکہ خود قیوم ہمہ و بطن الباطن است و بذات خود زندہ و جان ہمہ است
 آن بر اور زردار بر ہنہ کمان کش تیر اندازان کمان
 بیجانہ و بیگوشہ و آن تیر بے پرو پیکان بر آن آہوسے
 بیجان زوینی آن شخص ارضی انسانی صادق الایمان ذات مقدسہ
 راہت ہمت ساختہ و آلات و معدات فطری و کسبی فراہم آوردہ و
 کشش و کوشش علمی و عملی نمودہ و طے مراحل واردات کردہ از علم الیقین
 بعین الیقین رسید و چون مجذوب سالک بود از راہ اندراج النہایت و
 یومن و راد انجیب آشناے حضرت لاہوت گردید۔ کمنڈ سے می
 بالیست تا صید را بقراک بند عم یعنی معادلہ و علاقہ می بالیست کہ
 از عین الیقین بحق الیقین بر آید و از تعلق باخلیق گراید چہار کمنڈ ویدیم

سہ پارہ ویکے دو کرانہ و میانہ تداشست یعنی چہار معاملہ پیش آمدت
 و طبع و محبت کہ ہر سہ آلودہ غرض و قابل انقطاع بودند و چہارم فانی الوحدت
 کہ تحمل طرفین و وسط ندارد و صید را بدان گمنام بے کرانہ و سبکے
 میانہ بر بستیم یعنی بواسطہ معاملہ چہارم اندرون جان را آشیانہ ہمارے لایق
 ساختیم و بطریق مطالعہ وعدت در کثرت جمال محبوب در خود دیدیم و از
 حق یقین بہرہ یافتیم خانہ می باسیت کہ مقام کنیم و صید را پختہ
 سازیم یعنی قانون و طریقہ می باسیت کہ بواسطہ ملازمت بر آن از حق یقین
 بحقیقت یقین و از تخلق بہ تحقیق عروج نمودہ شود و جمیع لطائف و طبقات
 را بزنگ معرفت منصف ساختہ و محب وجود را فرق کردہ آید چہار خانہ
 دیدیم سہ در ہم افتادہ یعنی چہار طریقہ یافتہ شد روش اہل شریعت
 کہ مبنی بر تصحیح عبادت و اصلاح معاملات و تہذیب اطلاق و تعمیر اوقات
 پاداد است و روش اہل عزیمت کہ مبنی بر مراعات پرہیز و حساب
 دعوات و خواندن اسما و موکلات است و روش اہل طریقت کہ مبنی
 بر مخالفت انفس و جلالت و ذکر با ضربات و تصورات است و اہل
 این ہر سہ با ہم منازعت و مناقشت دارند و از خرق حجب وجود فرد
 ماندہ اند ویکے سفت و دیوار زنداشت در ان خانہ بے
 سفت و بے دیوار و آیدیم یعنی چہار راہ اہل حقیقت کہ مبنی بر دوام
 شہود و تشریح معبود و نفی وجود و بذل موجود و بظہل جذبہ ملک و دوواست
 این راہ از سفت تقلید و دیوار قیود و رسوم بر تراست خود را در تربیت
 الہی کہ وَ وَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ اِشَارَتِ باوست حوالہ نمودہ
 این طریقہ را لازم گرفتیم و درین اشارت قیامت در اسما و صفات می نمودیم

ویکے دیدیم بر طاق بلند کہ پہنچ جیلہ دست بان مئی رسیدیم یعنی
 و حصول تجلی و کشف و راز الودا کہ منبج اسما و صفات و معدن از ذائق روحانی
 و بصیلتی است منظور افتاد کہ تمام قواسم بشری از ان قاصر بودند و بحسن
 غایت انکسار و نفی آثار و اعیان یا بنجاب راہ نبود کہ اقرب ب ما یکن
 العبد الی ربہ و ہوسا جدر رمزے از آنت چہار گز مغاسکے
 تویر پاسے کند دیدیم یعنی چہار درجہ بطون نور نفیتم و چہار طبیعتہ را از مالونات
 خود بر کند دیدیم و بدن را اور ریانت و نفس را اور مجاہدہ و قلب را اور مشاہدہ
 عظمت و روح را اور شعاع احدیت بنوعی از کلماتش محوسا خستیم تا بعد م اصلی
 لاحق گشتیم و مقام کان اللہ و لہ یکن معہ شئی و ہوا لان کما
 کان حاصل شد و اگر خواہی بدن و نفس را یکے گیری و چہار مہین ثانیہ
 شمار می چنانچہ پیش علمائے محققین مسلم است کہ ما دام نظر اربعین مہین ثانیہ
 و از اسے کہ بعد اسے یقین اوست بگذرد و قطع طوق استعداد جزئی نمودہ
 تاشیون ذاتیہ نزد بحقیقت تجلی ذات بدون آمیزش رنگ مرآت
 استعداد متجلی لہ و اصل نشود دست بان و یک رسید یعنی تجلی حقیقی ذات
 میسر گشت و در مرآت وحدت مشاہدہ کثرت اسما و صفات الہی و تعینات
 و اعتبارات امکانی بحصول انجامیدہ بہ انکہ مراد از نفس روح ہوائی است
 و از قلب نفس ناطقہ و از روح وجودیکہ وقت میثاق بود و از زمین امتیازے
 کہ در عالم الہی بود و از شیون ذاتیہ اندر پراج و اتحاد با ذات صرانت پیش از
 تمیز علی و عملی چون شکار بچیتہ شد شخصے از بالاسے خانہ فرود آمد
 کہ بخش من بدید کہ نصیبے مفروض من و ارم یعنی چون عارف
 منتہی شد و نہر مجموع کمالات و مستحق بجمع شیون و صفات گشت و ہر

شنبه که از یک گریخت بشک اسم لعل که در این رسیده ظهور کرده بحال
 که صدق آنرا بخندش من عباد لفظ نصیباً مفسراً و ضاححاً من غیر حلال
 کنید بنا در کمال مکمل در همین شسته بود یعنی فیض روح القدس
 که مهادتی و ایدانه یس و روح القدس منزه باشد هر محافظت مقتضای
 فایده یس در کف من بین یدیه و من خلفه و صمد آخرین عالم
 بود استخوان آن تشکار را از دیگر بر آورده بر تارک سرو
 زو یعنی عقده بالائیل ذو یعنی که مقتضای کثرت است بنا بر غیرت
 موسوم نموده سرد فرحجاب ساخته در نظر خلایق علم کرد چون استخوان تحلیل
 نمیشود و عمود بدن است و این عقده نیز می کشاید و مدار انتظام نشانی
 است تعبیر استخوان بر مطابق است درخت سجدی از پائین
 پاس او بیرون آمد یعنی اسفل طبیعیات وجود را که قدم شخص اکبر است
 و نسبی است بهیولی اجسام و نحوه وحدت ذات است از نظر مختلفه
 و کثرت صوری جواهر و اعراض را که بر صفه او شگفته و شاخ و برگ آورده و
 موجب تحیر ناظران نموده همگان را بوضع مست و مد همیش ساخت که از حقیقت
 خود غافل بلکه منکر گشته چون درخت سجد مکر است تعبیر با و مناسب
 افتاده بر سر درخت زرد آلور فتم یعنی ثانیاً بقاضای موافقت و
 مخالفت طبع در طلب مرغوب و هرب از نامرغوب سرگردان شد چون
 زنگ زرد دل فریب است صفت آنرا قاع لونها تسس النخیرین
 به زرد آلو تعبیر رفت خرزده کاشته بود و مدعی ثانیاً گرفتار لذت و علاوت
 و منبک در لغت و فریب که هم روز خرزده حاصل است گشته بطلان
 آب می و از مدعی تقاضای نفس و هوای امانی و عقاید باطله پریشان

از جانب انجمن پرورش می کردند و از این درخت با زنجانی فرود آمدیم
 یعنی کاظمین در باطن خود اندیشیده نیایش بفرستند و استند بروند که باز در شکر
 مردمان از مشتیات محال و صحبت با خلق و تالیفات ایشان از راسی است
 سے زرد و نولت و شوار بوسعت خلق ضرور و فتوح ظاہر منظور قلبیہ زردک
 ساقیتم و بدینا گدشتیم یعنی فتوح ظاہر و فائده خلق عوام ساختند و بدینہ لدا
 و امباح داشتند چون رنگ زرد و است بزرگ مناسب است و اردو چندان
 خوردند کہ آماس شدند و پنداشتند کہ فریہ شدیم یعنی طایبان بنا
 بحرص تمام متع گرفتند و گمان بردند کہ بہ سعادت رسیدند از خانہ بیرون
 نتوانستند رفت در سنجاست خود ماندند یعنی محبت دنیاوی و تیرگی
 باطن و آلودگی شہوات و اخلاق ذمیرہ و عقائد سخیفہ در دل ایشان قرار
 گرفت تا کہ زہد و طاعت بر ایشان سخت دشوار و موت بنیابت نامانگار
 و خونخوار گشت و ہاے ایشان باین پلیدی پاسے بند آمد و درین زندان
 گرفتار و ما باسانی از کید خانہ بیرون شدیم یعنی مثل ما جمعی کہ توفیق
 رفیق و طوق جذبہ الہی زیور گردن ایشان بود باسانی از غرور و دنیا و فریب
 آن برستند و بر جہتند و از کراہی ق اُصلی لہم ان کیدنی متین
 و قبول زین لہم الشیطن اعمالہم نجات یافتند و بدست او یز فقد
 استمسک بالعرۃ و الوثقی در آویختند و پیوستند و بقرنی مقعد
 صدق عند ملتک مقتدر با گرفتند و بمقصد قسی رسیدند۔ ارباب
 معرفت برین حالات بازنمانند یعنی اہل معرفت باین محبت گرفتار

منہ در شرحہ سے دیگر لفظ "عباد سنجان فرود آمد" دیدہ "است" ساج

منہ در شرح دیگر لفظ "اہل دنیا" است - ع -

شرح برہان العائین شائقین

از فاضل بے عدیل شاعر بے بدیل علامہ حکیم مرزا قاسم علی بیگ صاحب
حیدرآبادی المتخلص بحکر اطال شاعرہ ادا م فریضہ

یا فتح

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

رَبِّ سَیِّدِنَا وَمَوْلَانَا

الحمد للذی ہو ہو مولانا الالہ الالہ۔ وہو النور الودود۔ ذوالعرش
المجید۔ فعال لما یرید جل جلالہ وعظم توالہ۔ والصلوة علی من کان وجوہہ یاعشأ
یکل موجود و شایداً کل مشہود محمد مصطفیٰ شمس الضحیٰ بدر الدجی۔ معنی طہ و نیس۔
مصدر اسرار رب العالمین علیہ وآلہ الطیبین الطاہرین واصحابہ المنتجبین
المقرین اما بعد میگوید این ہرزہ گرد بیدا سے تصور و فحاشے تفکر در تراکم
گنہامی مستر مرزا قاسم علی بیگ انگر کہ خوشہ چین نور من اہل یقین و فیضیاب
نظر اصحاب را سخن است درینو لا رسالہ شکا رثامہ مصنفہ حضرت

دل کمال محقق صوفی صافی مدقق قطب الاقطاب خواجه بنده نواز سید محمد
گیسودر از جینی قدس اند سره العزیز بنظر در آمد و این تمام رساله مملوست یا استعاراً
دقیقه و کنایات عمیق و اشارات انیق و عبارات رشیده که خودست و همیشه
هر نفسی چون مبتدی بتدقیق معانی او نارساست و تجسس است فکره تحقیق
مطالب او پیداست و پاسبان است اگر چه بعضی از صاحبان طبع سلیم و مستعدان
عقلی مستقیم در بشروح آن کوشیده اند چنانکه کوشیده اند اما جرعه از پیام حقیقت
آن کوشیده اند حضرت خواجه بنده نواز رحمته الله علیه درین رساله فیض
استیلا حقیقت از هر چه وجود واجب الوجود را بطریق تمیز لایست تا بهر تیره شهود
بصورتهاست بوقلمون بطور چستان بیان فرموده

ز دریا موج گوناگون برآمد ز چو نی برنگ چون برآمد
گه در کسوت یلی فرود شد گه بر صورت بمنون برآمد

و در آخر رساله نوشته که در ارباب حقیقت و اولوالالباب معرفت سیران
خیالات باز نمانند.

بدانکه وجود من حیث هو هو علم است از ذهنی و خارجی و خاص
عام و مطلق و مقید بلکه این مجموع مراتب وجود است اما بشرط آن لایکون
معنی مرتبه احدیت است و متفرد جمع الجمع و بشرط جمیع کمالش که لازمه
اوست و احدیت در مقام جمع است و از مرتبه لا بشرط ال نفسی مرتبه هویت
است که تجلی کرده در هر ایامی عالم تفصیلاً و در آئینه جامع انسانیه اجساماً

لقد صار قلبي قابلاً لكل صنوبر
كوزعي لغير لان و ذیرا لیسر هبنا
و بر این آیه اساس است و در صورت نسبت معنی در علم که حکما از امامت خواهند

و عرفانین ثابت گویند بدانکه اینت اسما در حروف و اینت حروف در الفا
و اینت انفس در ارواح و اینت ارواح در قلوب و اینت قلوب در
مقابله القلوب است

شعر

إِذَا كَانَ ذَاتُهُمْ شَاهِدًا قُلْنَا وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فَمَنْ يَأْتِيَنَا

بعد بسم الله الرحمن الرحيم خواجه میفرماید بحمد و شکر رب العالمین بحمد
هوا الوصف با بحیل الاختیار سی سوادگان مقابله نعمته ام لا و لغرض هوا الوصف
با بحیل اختیار یا کان او غیره و کلیها الثنا باللسان و بینها عموم و مخصوص - تلقا
و نزود عارفان حمد الهی بر سه گونه است قولی - عقلی - حاکمی - اما حمد قولی گفتن
شناخت بزبان حق را یاد کردن بصفات کمالیه آن چنانکه در کتاب کیم نازل شده
و حمد عقلی از تکالیف به اعمال ید تیه از عبادات و طاعات و غیر اینست
خالصا لله تعالی و هر مخصوصه را بهر حاله واجبست که مطابق احوال خود طریقی
یعنی احمد شد علی کل حال - و حمد عالی آنست که بحسب روح و قلب منتظم شود
بکمالا علیه و عملیه تخلیق با خلاق الهیه کند و گفته اند که حمد عالی حق تبارکی ذات اوست
در ذات او و آن ظهور نور از لیت فهو الحمد و الحمد جمعا و تفصیلا الحمد بعضی
احمد مخصوص به ذات الله است که به از اسم او نعمت باشد یا شایا باشد و الله
اسم ذاتست مستجمع جمیع صفات کمالیه و سایر اسما بطرف او صفات میشوند
ازین جهت جلالت و علوی مرتبت و عظمت اظا هرست - و این اسم را
شرقیست زاید بر همه اسما زیرا که چون الفات از آن حذف کنند رقیب باقی
میانند که لله ما فی السموات و الارض - اگر لام اول را حذف کنند در
می ماند و آن نیز از جمله صفات الهیه است که لذ الخلق و الاخر و بعد

یا لام ثانی در این معنی رسوم باقی می ماند که قُلْ مَوَاطِنُ اسْمَاءٍ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
 رب العالمین است که با اعتبار نسب ذات موجودات ظهور تاثیر بر یونانیت
 میکند و نسب ذات با عیان ثابته نشانده اسما الهیه است و بسبب ذات
 با کوان قاریه نشانده ربوبیت ولی انصاف ذات اسم خاص حق است
 و در حضرت علیه هر چه ظاهر شود از اکوان صورت اسمی باشد از اسماء
 ربانی که حق تعالی آن صورت را بان اسم تربیت میفرماید و اعیان ثابت
 صورت اسمی الهیه اند و رب ربی مربوط است یعنی موجودات خارجی
 مرتبه الوهیت فوق مرتبه ربوبیت است و مرتبه ذات و صفات و افعال
 در ربوبیت مرتبه اسما و صفات و افعال است عالمین جمع عالم است و
 آن کجاست لغت ماخوذ است از علم یعنی علامت و گفته اند که موجود ماسوی الله
 عالم است و عقلا از تغییر عالم حدیث عالم و از حدیث عالم خالق را قدم
 دانستند و عرفا در لوح وجود هر فردی از افراد عالم خالق را قدم پنداشتند
 و در باطنی را قدم

در کلبه خاک بین ما چونیم چون سنی به ترانه های گوناگونیم
 نقشه که بلوغ دل با پر ساز است یک نقشه را از این گراما فونیم
 و العاقبت للمتقين یعنی استفاده عاقبت که آن واصل الی الله شد نیست
 متقین یعنی اولیاء الله است که از غیر خدا در دل ایشان همی و جزئی نیست
 لِأَنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا يَحْزَنُونَ وَالتَّصَلُّوةُ وَالسَّلَامُ
 علی رسولہ و آلہ اجمعین معنی صلوة دعا و آمرزش و رحمت است یعنی از
 بنده نماز و از فرشتگان دعا و از خدا یعنی رحمت است و سلام در عربی گردان
 نهادن و فرماینداری کردن و رسول یعنی فرستاده شده از جانب حق که حساب

کتاب باشد خلاصت نبی که آن علم است خواه صاحب کتاب باشد یا نباشد
 و عرفا گفته اند که کلمات الهیه بر دو قسم است قسم اول متعلق بذات احدیه
 و ثانی متعلق بآکوان و کمال اول عبارتست از کمال ذاتیه و آن مرتبه
 ولایت است که در حقیق با حق دارد و کمال ثانی عبارتست از کمال اسمائیه
 و آن نیز قسم بدو قسم است اول نبوت است و آن در حقیق بود با ملائکه و قسم ثانی
 عبارت بود از رسالت و آن در حقیق بود با عالم بشر بطریق انزال کتاب و
 رسالت صورت نبوت و نبوت صورت رسالت و ولایت و گفته اند
 الولاية اعلی من النبوة اذا جمعنا فی شخص واحد یعنی ولایت
 بر نبوت راجع باشد هر گاه در شخص واحد این هر دو جمع شوند یعنی ولایت آن نبی
 از نبوة آن نبی اعلی باشد زیرا که نبوة متغیر و منقطع باشد چنانکه فرموده لایستی
 بعدی و غیر مودوی بعدی و نبوة متناهی گردد و ولایت نامتناهی است دیگر
 آنکه نبوة علم است و ولایت معرفت باطن و معرفت باطن مشغولی بحق باشد
 و مشغولی بحق اعلی باشد از علم ظاهری که اشتغال بخلق دارد و دیگر آنکه الله تعالی را
 ولی خوانند نبی گویند و هو الولی العزیز قال الامام علیه السلام الولاية
 احاطت بكل شئی و اشرفین و را هم محیط و بعضی از عرفا گفته اند که
 الرساله وجه النبوة و النبوة وجه الولاية یعنی رسالت صورت نبوت است و نبوة صورت
 ولایت و علم انبیا مستفیض اند از حق بوسیله باطن و باطن مقام ولایت است
 و ولایت بدو قسم منقسم میشود عامه و خاصه اما ولایت عامه شکل بود بر اهل ایمان
 بحسب مراتب کما قال الله تعالی الله ولی الذین آمنوا الخ و ولایت خاصه
 خاصه نبی یا قائم مقام او باشد و بواسطه ایشان نصیب اولیاء الله است
 در زمان فنا در حق و بقا بحق و مراد از فنا فناء بشریت است در وجه

ربانیه در اوقات بنده با تصانته صفات نبذ افعال ابریه آیه کریمه
 كما قال الله تعالى في الحديث القدسي لا يزال العبد يتقرب الي بافعال
 حتى احبته فاذا احبته كنت سمعه الذي يسمع به وبصره الذي يبصر به
 ويسمعه الذي يسمع به وبصره الذي يبصر به ولسانه الذي
 يتكلم به ويده التي يبطش بها ورجله التي يمشي بها وحضرت من الامم
 جبرياوس بن جبرياوس عليه الصلوة والسلام فرموده ان شد مشرابا
 لا وليا له اذا شربوا اسكروا اذا شربوا اسكروا
 طربوا واذا طربوا طربوا واذا طربوا طربوا واذا اخلصوا اخلصوا
 اذا اخلصوا اخلصوا فلما فرق بينهم وبين جبريم واول ولايت
 استمانته سيرت استمانته استمانته استمانته استمانته
 به از اهل تعین از منظر ابراعیاز و خلاص از قیود و استکار
 و عبور از منازیل و مقامات وصول علم الیقین بلکه به مشایخ
 عین الیقین تا آنکه بحق الیقین برسد بعضی از عارفین گفته
 اند که مقام ولایت اکمل و اتم است از مقام رسالت زیرا که
 مقام ولایت نبی فی نفسه اتم و اکمل باشد از مقام رسالت
 او بسبب شرف متعلق و دوام او و بجهت آنکه ولایت حکم
 او متعلق است باشد طشانه آنرا در دنیا و آخرت دوام است و رسالت
 حکم او متعلق است باخلق و منقطع میگردد باقطع عریان زمان
 تکلیف و ولی فاعلمت از معنی قریب الی الله که آن از ولایت حاصل
 میشود که باطن نبوت است و ولی باقسام است یکی آنکه نزدیک
 حق تعالی و نیست اما در اخلق ولی نمیداند بلکه خود هم
 خود را ولی می پندارد دوم آنکه نزدیک حق تعالی و نیست و خود هم خود
 را ولی میداند اما خلق او را نمیداند که ولایت سوم آنکه نزدیک حق
 تعالی ولی است و خود هم خود را ولی میداند که ولایت و خلق
 نیز میداند که ولایت است.

قوله تعالى تلك الامثال نضرب بها للناس لعلهم
 يتذكرون من حضرت قدس سره این رساله را باین آیت فیض هدایت

آغاز فرموده و بنا بر آنکه حق تعالی درین آیت اشارت کرده است با مثال تا
 به صفت بلبلان معنی درین فکر کنند و عرض نمایند که از امثال بر مشکلات
 توان رسید و از مشکلات به مشیقات توان پیوست - تفکر زیاب تغل
 است و مجرد این فکر است یعنی اندیشه کردن و در اصطلاح منطق ترتیب
 مقدمات است به نحوی که قیاس صحیح قائم گردد و در اصطلاح صوفیان اندیشه کردن
 و ریاضیات و غمای الهی و ربوبیت و نسبت حق با خلق و ذات جل
 جلال و حضرت رسول علیه السلام فرموده لا تفکر وانی ذات الله و تفکر و
 فی صفات الله و غمایه و فکر در ذات الله تعالی با ژنتیت و سعادت

میگوید

چو شبها نشستم درین سیرم که حیرت گرفتم آستینم که قم
 توان در بلاغت به سحران رسید ز در کینه بیخون سحران رسید
 درین ورطه گشتی فرو شد پیرا که پیدایش شد تخته بر کنار

و تفکر در راه ایاست بوجه بصیرت است با دراک محتاجه و در نهایت انتقال بود
 از معرفت به تحقیق و از صورت یعنی و از خلق سخن چنانچه گفته اند تفکر ساخت
 خیر من عبادة القلین و فکر و صفات او تعالی کردن دلی است بلکه همین
 عبادت فکر که نیک یغیک و فکر بر چند قسم است یکی آنکه سائل فکر کند
 که عبادت شریعت فراویست بیضا از فعلی صادر نگشته باشد که موجب معصیت
 گردیده باشد و دوم آنکه سائل فکر کند در ادای حقوق حق تعالی که احسان است
 او برینده لایق است که او عاجز است از احصای آن

از دست و زبانیکه بر آید که ممد و شکرش بر آید
 قسم آنکه سائل فکر کند در ضایع و بدایع ملک و ملکوت که از زبان حق تعالی است

غلطت و کبریا فی حق بر دل سالک صدور کند و از این تشریح حاصل آید
 بد آنکه علمین متفکر نفس است و علمین ذکر خود حق تعالی است تا ذکر حق
 اذکر کم۔ ذکر نیچو معرفت و محبت است و مقدمه وصول الی الله ذکر مقدمه
 توبه است تا فہم و لا تعقل۔ بعد حمد و صلوة خواجہ میفرماید۔

بد آنکه ما چهار برابر بودیم مراد از ذات احدیت جمیع است
 و این عبارتست از ظهور ذات حق بطریق جامعیت زیرا که در مرتبه احدیت
 من حیث الذات جمیع اسما و صفات متحد بالذات باشند و احدیت محضه بی
 تعیین اسما و صفات بود و گفته اند که تعیین اول عبارتست از تعیین اہم
 من حیث الوجود العلی و ہر اسمی از غنثیت این مرتبه جامع بود بر جمیع اسما
 و صفات و اندک عبارتست از ذات مستجمع جمیع صفات کمالیہ و احدیت
 ذات من حیث الفردانیتہ بدو وجه بود یکی غیب الذات کہ معنی و حقیقت
 کہ در غیب الحق بود و دیگر مرتبه اسمائے ذاتست کہ من حیث الوحدت
 الحقیقۃ الاسمانیہ بود و این مشاہدہ اسمای ذات بود از مرتبه غیب ذات
 مع قطع النظر عن التمییز والاختصاص۔ و اسمای الہیہ عبارتست از تعیینات
 ذات حق بوصف خاص علیم و حکیم و قدیم۔ و معنی تعیین آنست کہ با و امتیاز
 شئی از غیر پدید آید بچشمیکہ غیر در و مشارک نبود و شائد کہ تعیین عین ذات بود و
 گفته اند کہ ہمہ تعیینات اعتباریہ اند۔ چون تعیین واجب الوجود و اختیارا و از
 وجود بعد از مرتبہ احدیتہ محضہ احدیتہ جمیع است لہذا گفت کہ ما جمیع وجود ہا و
 صفات ہا چهار برابر بودیم از یک پدر کہ آن ہستی محض است و ہر برادر سے را
 حکمی و اعتباریست اول واجب الوجود۔ دوم ممکن الوجود۔ سوم متمتع الوجود۔
 چهار معارف الوجود۔ واجب الوجود آنکہ ذات او متعینی وجود او باشد و در

تقاضے خود محتاج بغیر نبود و لغنی وجود کون و صیرورت است و عرفاً گفته اند کہ وجوب
امکان و امتناع اموراً اعتباریہ اندکیت و دو و چهار و چوہرے در خارج نسبت
آما سوم کہ آن امتناع است اور انہو تے نباشد اصلاً در ذہن یا در خارج
و عرفاً در معنی متمتع الوجود چیزے بالذات رفتہ اند کہ بیان آن آئندہ خواہم کرد
و وجوب اقتضائے لذاتہ در دو بی فیض و وجود بیچ شئی موجود نتواند شد و امکان
سابق پر وجود است زیرا کہ مجموع با ایجاد است۔ و اعیان ممکنہ منقسم اند بچوہریت
و عرضیت و مجموع اعیان چوہریت بتبوعات اند و اعیان عرضیت توابع۔
چوہرہ یا بسیط اند در عقل و در خارج چون عقول و نفوس مجردہ یا بسیط اند در خارج
چون اجسام بسیط یا مرکب از اجسام بسیط چون مولدات ثلاثہ۔ و ہر عینے از اعیان
چوہریت و عرضیت منقسم است باعیان اجناس عالیہ و سافلہ و ہر واحدے ہوے از
انواع۔ و ہر یکی ازین منقسم اصناف و اشخاص است فافہم و متکلمین گفتہ اند کہ
وجود واجب نفس حقیقت اوست زائد بر حقیقت نیست۔ اگر وجود زائد بر حقیقت
باشد عارض خواهد بود خود من حیث ہوہو منقتر بغیر بود و ممکن لذاتہ گردد و این
امر منافی و جوہریت۔ و نیز گفتہ اند کہ وجوب وجود ہم زائد بر حقیقت نیست اگر
عارض باشد زائد لذاتہ خواهد بود پس معلول لذاتہ گردد کہ تا وجود علت یافتہ نشود
وجود معلول ہم محال باشد و این منافی و وجوب بالذاتت و ہمچنان تعیین وجوب
نیز زائد بر ذات نیست عین حقیقت اوست و بعضے از متصوفین گفتہ اند کہ
واجب الوجود یعنی لازم الوجود است کہ بواسطہ وجود واجب وجود خاکی است
کہ این وجود جسمانی بر وجود روح لازم است یعنی بغیر این وجود جسمانی روح را
از عالم غیب در عالم شہادت ظہورے نیست اگر این وجود جسمانی نبودے روح در عالم
پہنان ماندے۔ و اہل تحقیق کہ ارباب کشف و عرفانند چنین فرمودہ کہ وجود

من احدیته اکثریت سه مرتبه دارد اول نور حقیقی مطلق و دوم طلعت موم غیبی -
 اما رویت نور مطلق ازان او که مجرد است از نسب و اضافات متقدر است
 زیرا که طایر عقول و اقیانام بر پیرامین سردقات جلال آن نتوان رسید تا تدرکه
 الا بصبار و هو اللطیف الخیر لیکن رویت آن نور در حالت تنزل در منظر هر نفسین
 در درجات مراتب نسب و اضافات ممکنست و محققین فرموده اند که نور
 حقیقی است اعلی که شعاع جوهریت او همه عالم را فرا گرفته است و اشد دلیل
 به لغات اسم نور در همه عالم ظهور صفت ابدیست و ارد که الله نور السموات
 و الارض اشارت به آنست و مشکلمین گفته اند که نور عبارتست از ظهور لون
 فقط و نیز زعم کرده اند که آن ظهور مطلق است که ضو باشد و مقابل او حفاست مطلق
 است که آن طلعت است بین النور و الظلمة ظل است و ازین جهت است
 که گفته اند مشا هده الایر ارین البقی والاسنتار زیرا که محض تجلی نور هم دیده را خیر
 کند و بینائی تاب رویت آن ندارد فحقی ربّه للبحر فجعله ذکا و خیر موسی ضیقنا
 و محض استتاریت نیز امتناع مشا هده می نماید که چهره نتوان دید که لن ترانی یا
 موسی بسبب حفاست که او را در مراتب و اعیانست و هم در تنق کنت کنزنا ضیقنا
 معنی بود که مرغ و هم و خیال بر اطراف طلعت آباد حقیقت ذاتی او پرنی تواند کشود
 تلالا در جبال یا کمال خود از وی سچ فاجبت ان اعرف بر منظر هر خلقت
 الخلق بیفکنند به ظهور صفات کمالیه خود در عالم شهود جلوه فرمود - بدانکه ششی را
 ظهوری که از ذات خود باشد چنانچه لعان شمس و نار آنرا ضو گویند و اگر از جانب
 غیر خود باشد نور است - گاهی از مضمی ملون تنها انعکاس ضو بغیر خود می باشد
 و گاهی ضو در آن هر دو منعکس میشوند - و ضو کیفیت است کمالیه بذاتها از حیثیکه
 آن شفاست و گویند صحت کونیة ششی اگر توقف مرئیت او باعتبار غیر نباشد

آن ضو بود و الا لون است - و شیخ الاشرافین در حکمت الاشراف فرموده که هر شیئی فی نفسه نور باشد یا ظلمت و نور حقیقت بسیط است و ظلمت عدم نور است و نور مجرد مشارالیه نتواند شد البتة نور سے کہ عارض جسم در خارج باشد قابل اشاره حسی بود چون نور شمس و کواکب و نیز میفرماید کہ هر شیئی که آن نور بنفسه بود نور مجرد است اگر نور غیر مجرد بود پیشه عارض باشد پس نور بنفسه نخواهد بود - اگر نور عارض قائم بجزوات باشد یا با جسام نور بنفسه نخواهد بود زیرا کہ وجود او لغیره بود پس نور هم لغیره باشد و نور مجرد محض نور بنفسه بود بسبب تمام او بذات خود قائل - و آدم ظلمت کہ بقایه نور است و آن بر سه قسم است اول ظلمت حقیقی کہ رویت او هیچ وجه ممکن نیست و آدم ظلمت محسوس کہ آن به مقابل نور صبح هوید است - و ثمرت ظلمت آنست کہ واسطه ادراک نور مطلق میشود و بسبب تنزل در عالم محسوس یا غیب یا شهادت و آن در مراتب ظلمات امکان استخراج و افعال است یا نور حقیقی کہ اخراج النور من الظلمات مرتبه تنوم ضیاء است و جمعیت نور و ظلمت است و حقیقت آن ممتزج گشته از طرفین و بزرگیست میان وجود و عدم زیرا کہ نور صفت وجود است و ظلمت صفت عدم و ازین جهت است کہ اصل ممکن را بظلمت و صفت میکنند و آن مقدار نور نیست کہ ممکن را حاصل است بسبب وجود است کہ بواسطه آن از کم عدم ظهور کرده است پس ظلمت و سے از جهت عدمیت اوست چنانکہ نور ایت اواز جهت استغاضه نور وجود است و هر نقی که به ممکن ملحق میگردد بواسطه احکام عدمیت اوست فافهم - بدانکہ علوم حقیقی که در مقابل وجود مطلق است متحقق نیست الا بواسطه عقل و ادراک و وجود محض که نور مطلق است من حیث هو هو ممکن نیست الا بواسطه تنزل و مرتبه عدم

از روی عقل مثال آینه است که قابل تجلیات انوار وجود است و متعین از
 طرفین دنیا است که حقیقت آن عالم مثال است و حال آنکه درین عالم
 ادراک مشاهده توان کرد زیرا که عالم ارواح دور است از ملکوت و
 جبروت و رفاییت نورانی است و عالم اجسام مشغول بظلمت است
 و عالم مثال و تقییر محیطیت میان اجسام و ارواح مابین العالمین هر یک
 ازین رو عالم مناسب است و مشابهت و هر عینی از اعیان عالم اجسام و ارواح
 بواسطه متابعت با این عالم دارد بحسب قوت و ضعف درین عالم جولان میکند
 و اسرار عالم قدس در مراتب وجودی مشاهده نمی نماید مگر الوجود و الوجود
 عدم او هر دو ضروری نباشند یعنی قائم بوجود خود نتوان بود گاهی هست بود
 و گاهی نیست چون هست باشد همی او قائم بوجود واجب الوجود بود و واجب
 الوجود خود بذات خویش قائم بود لا تغیری ذات و لا بصفاة چون نیست گردد
 مستهلک شود و وجود ذات حق و دیگر از نشانی باقی نماند *فما خلقکم*
غیباً و انکم الینا لا ترجون ربی از عرفا گفته اند که ممکن الوجود وجود روحانیست
 و این وجود روحانی درین جسم فانی بصورت و شکل همین جسم خاکیت و در وقت
 خواب جدا میشود و چنانچه گفته اند که الروح روح روحان روح الجاری و روح المقیم
 روح الجاری ممکن الوجود است و سوال آنست بر یکم روز میثاق بر همین نافذ گشته
 که در جواب آن بی گفت و این روح بخود قائم نیست مگر بروح مقیم و روح مقیم
 روح قدسی است و آن پر تو ذات خداست تعالی است و از امر و سستی استقرار
 یافته و بخود قیام دارد و نقل الروح من امر ربی مراد از همین روح است چون
 روح از عالم امر است و بغایت لطافت واقع شده و جسم به نهایت کثافت
 است مگر مطلق بقدرت کامله و مشیت مدبره لطافت را با کثافت چنان

پیوندی داد که روح را با جسم شسته پدید آمد و زلی جسم رسید و این نسبت را این نام
 نفس یاد کرد و فرمود و نفس با سوینا فاکتورها مجوزها و تقوینها و نفس را از جهت امکان
 وجود نسبت است از جهت لطافت شسته بعالم قدس وارد و از جهت
 کثافت شسته بعالم ناموت و انقطاع کلی این نسبت از جسم موت که کل
 نفس ذایقته الموت. و چون از جسم عنصری پیوند نسبت او بریده شود از عالم
 مثال بعالم قدس پیوند و بسبب کتاب فضائل و ذائل نفس را تخرج و
 کث حاصل می باشد بدانکه میان عالم ارواح و عالم اجسام عالمی دیگر است
 که آن نمودار هر دو عالم است و آنرا عالم مثال مطلق گویند و هر نفسی که از عالم
 ارواح بعالم اجسام میرسد بواسطه ان عالم میرسد زیرا که نفس روحانی که از عالم
 ارواح بعالم اجسام قایلین گردد و مجرد است از مشابته و ارتباط بعالم اجسام چون
 بعالم مثال مطلق میرسد این عالم را کریم الطرفین می یابد بواسطه مجاورت
 روح بعالم ارواح مشابته دارد و بیاعت موانست جسم بعالم اجسام می باشد
 پیدا کرده کشته که قابل نگه باشد اختیار کند باز با یغای و عد و خواه اذ اجزاء
 انهم فلا یتأخرون ساعة ولا یتقدمون و من اصلی و مقام معلوم خود بود و جز با
 اشتیاق رجوع نماید. و اهل تحقیق گفته اند که عالم مثال مطلق را دو وجه است
 وجهی عام از روی ذات خود و وجهی خاص بقیدات عالم خیال و هر تخیلی از
 نوع انسانی و غیره در خیالات مقیده کتاب علم ملکوتی و اقتباس انوار عبرتی
 بواسطه این خیالات از عالم مثال میکند و به ارج ضعف و قوت بر اقسام
 مشتمست چنانچه پیغمبر صادق علیه و علی آله الصلوٰة و السلام می فرماید الروایات
 رویا من الله و رویا من الشیطان و رویا حدث المرء نفسه پس بحسب قوت
 و اسرار ملکوتی در فیهای عالم مثال متجلی میگردد و در حالت رکود حواس در آینه

خیال متعبد مشاهد می شود و قوی ترین رتبه که موجب اطلاع نامیها است از معانی
 مثال اصدیه توجه سالک است بچایب مقصود و خود چینی هم از اعتبار نیست احکام و رسوم
 متفرقه است تا شعور روحانی از پس پرده حجاب طبع برهمنه صورت می آید از معانی
 مجرد بطریق قیاس یا تشبیه یا احداث صورت مثالیه مطلق گردانند پدید آید عالم خیالی
 دو مرتبه دارد یکی متعبد که آن خواب است و دیگر مطلق که آنرا عالم مثال مطلق
 میگویند و مرتبه متعبد نقص به انسان است انطباق معانی درین مرتبه مطابق
 و غیر مطابق می باشد بحسب صحت شکل و دماغ و اختلاطش و اعتدال و انحراف
 مزاج و قوت و ضعف و قوت مصوره - و خواب بشکل جد و لیست جاری از هر
 بوجه متصل و بوجه منقطع و هر چه از عالم مثال است مطابق کلیه است و
 صور مرتبه خیالیه و مثالیه در جدول خیال در آید تا برسد به هر مثال و وصول روح
 بعالم اصلی که آن مثال مطلق است بواسطه عبور بر حضرت خیالیه بود و روح
 از عالم خیال متعبد متصل شود بعالم مثال مطلق و از آن عالم چوں مراجعت
 نماید تعبیر خوشه می آرد و تعبیر نوریت تمام که بان نور حقیقت صور متعبد
 کشف شود و تعبیر پروا عدس از بنندگان معنی بود فاص چنانکه لائق حال رانی
 و مرئی بود چنانچه اگر زاهدی در خواب بیند که بانگ نماز میگوید تعبیرش آنکه
 حج بگذارد و یا مردم را براه راست دعوت کند - اگر ناستی این خواب بیند
 تعبیرش آنکه او زدی کند یا مردم را بطریق ضلال خواند - و اول وحی الهی به
 انبیا علیهم السلام رویا است و معنی وحی انزال معانی مجرد است
 در قوالب حسیه در حالت نوم یا یقظه و محول احوال در یقظه ادراکات حسیه
 است و در نوم حس مشترک و هر چه در بیداری دیده شود رویت است و
 آنچه در خواب بیند رویا است اگر چه متخیل نزد عوام متعبد ندارد مطلقا اما نزد

خواص اگر چه در خارج وجود سے نیست لیکن حقیقت تمل در خیال و حس متحرک
متحقق و وجود سے دارد چون معلومات در علم و مقولات در عقل و اکثر امور دنیا
علیہم السلام در نوم بینند در عالم مثال مطلق ہر آئینہ مطابق واقع یا شد ازین بہت
حضرت ابراہیم علیہ السلام تعبیر نمک رویا اسمعیل علیہ السلام فرمود انی اری فی المنام
ارقی اذ تجکت فی نفس الامران ذبح عظیم کبش مقصود بود مگر حضرت ابراہیم
علیہ السلام آنچہ در خواب دیدہ بود بوا کسطہ غلت طیلینہ حضرت اسمعیل علیہ السلام
را ذبح فرمود و حق تعالی فرمود یا ابراہیم قد صدقت الرؤیا ای جعلت ما را شد
فی منامک صادقاً مگر خداوند عشاء خود تعبیر آن کبش فرمود اینست معنی ذبح
عظیم قاتل بد آنکہ اکثر از فقرا سے کا لین گفتہ اند کہ وجود است ملکات مراتب متفاوتہ
دارند بحسب تقدم و تاخر و کمال و نقصان و وجود ہر ماہیت میں آن ماہیت باشد
یعنی آنکہ موجود ہمان وجود است و ماہیت متحدہ است یا وہ نحو سے از اتحاد و
تجمع موجودات ظلال اشتراقات وجود واجب قائم ہداتہ ہستند و از ہر اسے
ماہیات اصلا وجود سے نیست و نہ تاثیر سے و نہ اثر سے دروست بلکہ ماہیات
اعتبارات کلیتہ ہستند کہ آہنار عقل اعتبار کند و وجودات باہا متضمن
میشوند پس از ہر اسے ہر مرتبہ از وجودات فوت کلیتہ عدیہ یا رسمیہ بودہ
است مساقہ باہیات و عوارض کہ را کبچہ وجود باہیا ز سیدہ است و تخلیق
جمل باہیا بودہ است۔

متنوع الوجود کہ علمائے صوفیہ گفتہ اند کہ حقیقت متنوع الوجود آنست کہ
بیچ شبی را در جنب واجب الوجود بیچ وجود سے نیست و او منع کنندہ صور
ایشیا سب از وجود و این وجود اتساع شریک باری میکند پس شریک باری
متنوع الوجود است و این در کتب کلامیہ مشہور است اما حقیقت متنوع الوجود

آنتست کہ در ازل الازل بجز ذات بحت با لوی تعالیٰ هیچ شئی را وجود
 نہ بود یعنی متنع بود کہ اطلاق وجود بر ذات مقدس مطلق او کہ در نجابت پرده
 کثرت کثرات منجیا بہمان بود و اگر دو این ذاتیت کہ مانتست را ایچہ الوجود
 نہ ہمین امتناع حکم عدس داشت کہ از شان او وجود بود و این وجود با اقتضای
 تجلی حتی ذاتی کہ اقدس است از شوائب کثرت اسمائیہ و نقائص عقایق
 امکانیہ بکمال اجتناب ان ابرت بجدب ارادت حتیہ پایہ بساط ظہور از لیت
 ہا و مختلفات انخلت منظر تجلیات خویش گردانید چون ذات او در مرتبہ امتناع
 وجود از ہمہ شوائب اخلاق و مقیاس تعوت و صفات بری بود و پرده
 لائین و غیب انیب جلوہ گر ہا داشت ع الاکل شئی ما خلا اللہ
 باطل بعد از ان از ممکن غیب انیب تجلی ظہور خود بہ منزلات مقدسہ
 و منہ مختلفہ انداخت شعر

لقد ظلمت فما یظنی علیٰ احدی الا علیٰ الٰہ لا یعرف القمر

در معادوی ایمینی داغ چہ خوش گفته است

خواب پرده ہے کہ چہن سے لگے بیٹھے ہو صاف چھتے بھی نہیں سامنے آتے بھی نہیں

ولہ

آئے بھی تو وہ منہ چھپا میرے آگے اس طرح سے آئے کہ ذائقے میرے آگے

وسعدی میفرماید

ویداری نمائی و پرہیزمی کنی بازار خویش و آتش ماتیسز می کنی

عارف الوجود عرفا فرمودہ اند کہ عارف الوجود آنتست کہ دانا باشد بوجد خود

و باری تعالیٰ در مرتبہ ظہور ذات بیچون و بیچگون خود من ذات لہ ذات فی ذات

عارف وجود خودست کہ اتی انا اللہ یعنی انا نیت ادعین علم وجود ادست

اینجا علم و عالم و معلوم کمیت و بعضی از سالکان راه حقیقت گفته اند که مراد از
 عارث الوجود حق غرض نفسیه بوده است که بشناسد که وجود خود چه بوده است
 و هستی خود را اطلاق هستی حق دانند زیرا که همه وجودات بوجود هستی او موجودند
 و قائم و هستی او بوجود خود قائم و دائم است چون عارث وجود مطلق خود را
 شناخت و وجود مطلق حق را نیز ازین وجود می شناسد پس شاید کسی از پرده
 وجود بشاید آید که خود ناظر و خود منظور و خود شاهد و خود مشهود باشد و وجود مطلق
 سالک در وجود مطلق حق فنا و مستهک گردد

تو دور و گم شود وصال نیست پس تو مباش هلاک کمال نیست پس

عارث الوجود را بکسول و وجود نورانی قابلیت و صفتی حاصل گردد و جمال سبحانی
 صورت بیند و کلام بی صورت بشنود بلکه همه عالم را حقیقت می نگرود که او است
 و این گفتن راست نیاید که چون باشد و چگونه باشد قانیم و اینست
 پس این چهار وجود که ما بیان کردیم باید که برادرانند و خاصیت و
 خصوصیات ایشان به تجلیات مختلفه است. و واجب الوجود را اول تجلی
 ذاتیست و تجلی ذاتی و حدیذاتهاست و آن حضرت احدیت است
 زیرا که ذات حق وجود است و وحدت وجودین او و غیر حق بی خود و وجود حق
 عدم مطلق بود پس وجود محتاج نباشد در احدیت خود بوحده تعیین که ممتاز گردد
 غیر و وحدت عین اوست و این وحدت نشاء احدیت و واحدیت است
 و عین ذاتست من حیث می یعنی مطلق که شامل احدیت و واحدیت است و احدیت
 بشرط ان لاشی و واحدیت بشرط ان کیون مع شئی باشد و حقایق در ذات
 احدیت چون شجر بود در نوات و به تجلی دوم که ظاهر گشته ایمان مکنه خایسته است
 که شیون ذات اند و آن تعیین اول است و صفت عالمیت و قابلیت با خود

دارند و هرگاه که بعبان معلوم است ادلی اند ذاتیه و قایلند عقلی بشهودی و حق با عقلی
 عقلی فرموده از حضرت احدیت نسبت اسمائیه و بی عقلی سوم که ظهور و وجود است
 سابقا هم آنطور و آن ظهور حق است بصورت اسما و اکوان و اکوان صورت اسما
 الهیه اند و آن ظهور نفس الرحمان است از نه و ده مراد از نه ده اول امر است
 دوم عقل سوم نفس چهارم هیولای پنجم طبیعت ششم جسم هفتم افلاک هشتم ارکان نهم
 مولدات و شاید که مراد از نه ده اول هیولای اولی است و آن عالم اعلی و
 صورت اولی و عنصر اول است که در افق عرش لا اله الا هو سبحانه تعالی است
 و استمداد نور و حکمت و فضایل از او میکند و دوم عقل که در افق هیولی اولی است
 و استمداد نور و حکمت و فضایل از او میکند سوم نفس که در افق عقل است و
 استمداد نور و حکمت و فضایل از او میکند چهارم طبیعت که عالم ملائکه است و ده
 افق نفس است و استمداد نور و حکمت و فضایل از او میکند پنجم عنصر جرمی و
 و آن عنصر جسمانیست که استفاضه از طبیعت میکند ششم عالم جادوی هفتم عالم نباتی
 هشتم عالم انسانی فقیرا که اشراحن انما فیین - و شاید که مراد از نه ده اول
 عقول محفده است که انوار عقلیه قاهره اند و دوم نفوس مفارقة که جوهر عاقله و
 انوار مدبره اند سوم نفوس منطبه افلاک چهارم صورت نوعیه سموات پنجم صورت
 کواکب ششم طایع اربعه هفتم بسایط کلیات عناصر هشتم صورت جسمیه نهم از
 هیولای فلک الافلاک تا هیولای عالم کون و فساد و شاید که مراد از نه
 افلاک باشد مگر اول انب است و بعد از آن دوم سه برهمنه بودند
 یعنی واجب الوجود و عارف الوجود و متمتع الوجود به احکام مراتب خود از شایسته
 کثرت در کمین و وحدت و برتر از کل ما وصفت به و نسبت له و مراد از برهمنگی
 تمیزی است - واجب در اول مرتبه ذات خود من حیث هو و یعنی لا بشره

شئی منزله بود از جمیع نسب و اشارات و یری از همه نفوس و اسما و صفات
 و ذات احدیه اولین وجود بشرط لا تعین و نه بشرط تعین بلکه من حیث وجود
 یعنی غیر مقید باطلاق و تقیید و تنزیه نیز در آن مرتبه غیر از تحدید وجود است
 چه جائے آنکه به تشبیه تصور کنند که بقیة تقیید در آید حضرت شیخ محی الدین
 عربی رحمة الله علیه می فرماید

فَإِنْ قُلْتَ بِالتَّسْرِیحِ كُنْتَ مُحَدِّدًا وَإِنْ قُلْتَ بِالتَّشْبِیْهِ كُنْتَ مُتَقَبِّدًا
 بدانکه جوهر باهت است غیر وجود لانی موضوع که وجود آن جوهر است و منت از
 از غیر خود از موجودات و همچنین عرض نیز باهت است موجودی موضوع که اگر
 در ذات موجود یافته شود وجود او زاید علی الذات باشد که ذات مطلق او
 تعالی بریست از شوائب جوهرت و نقائص و عنیت زیرا که وجود محض است
 حاضر بذاته لذاته بغیر تغیر در بحقیقت و صرف ذات از همه اشارات و نسب
 متبر او از همه نفوس و اسما و عبارات مترازمین جااست که گفته اند بواجب
 لیس بجزو عرض - عارت الوجود نیز مرتبه ذرات است که منزله است از همه
 هستیهاست احتیاجیه و هستی خود قائم و علم لذاته بذاته

من خدایم من خدایم من خدا محض علم از همه عالم جدا

متنوع الوجود این مرتبه سلب وجود است از غیر مقابل واجب الوجود چنانچه
 عرفا گفته اند که در ازل الازل بجز ذات احدیه مقدسه هیچ شئی را ایجادیت
 وجود نبود اسی لاشئی الا الله و نفسی گنبد شئی

منم معدوم بی علت چو علت گشت میونم ازل فرزند من باشد ابد فرزندم
 را

ازلیت تو ساری ابدیت تو جاری به بقای خود تو باقی همه عالم است فلانی

و یکی جا مہ نہ داشت و آن ممکن الوجود است کہ جا مہ وجود خارجی ہنوز نہ
 نہ داشت و ممکن دو جهت دارد کہ نہ وجود او ضروری باشد و نہ عدم او ضروری
 چنانچہ قبل ازین بہ تشریح آن پرداختیم پس از جهت عدم ضرورت استیلا
 کہ سوت نہ پوشیدہ بود و آن برادر برہنہ قدر سے زرور آستین
 داشت فیہ نظر زیرا کہ سہ برادر برہنہ بودند و ریخا ذکر یک برادر برہنہ
 فرمود کہ زرور آستین داشت و دیگر برادران را فریو گذاشت اغلب کہ
 اینچہ مراد از برادر سے باشد کہ جا مہ نہ داشت کہ آن ممکن الوجود است
 و جا مہ نہ داشتن ہم حکم برہنگی دارد و زرور آستین داشتن کنایہ است کہ از گنجینہ
 کنت کنزاً مخفیاً از حقیقت معرفت الہیہ بقدر ضرورت ذاتیہ وجودیہ خود
 باخوش داشت و مراد با وجود جا مہ نہ داشتن زرور آستین داشتن آنت
 کہ وجود ممکن بقدر گنجایش آستین یعنی بقدر استعداد و قابلیت از وجود آ
 استفاضہ کردہ بود و دیگر رسالہ است کہ درج زرور آستین داشت
 مراد از ان حقیقت وجودیہ است کہ از واجب الوجودیہ ممکن الوجود رسیدہ
 است بہا زار رفتیم تا بہت شکار تیر و کمان بخیریم بہا زار کثرت
 وجودیہ رفتیم کہ آن دنیا است کہ دنیا مزعمتہ الآخرہ ہر چہ درینجا بکاریم
 بہر داریم سے

گندم از گندم بر دید جو جو از مکافات عمل غافل شو
 اینچہاں کو ہست و غفل ما نہا ہر نہاے را ازو آید صدا

درین بازار بہت شکار غزلان معارف حقایق اسمانیہ و کونیہ الہیہ
 تیر سعی کہ لیس للانسان الہامانی است و کمان توجہ نفس تا رجوع الی ہاشیم
 بخیرم قصار رسید یعنی باقتضای حکمت الہیہ و شیت از لیہ ہر چہ ہر کشتہ

شدیم این هر چهار وجود در وجود نشاء انسانی جذب گردیدند و انسان بفعل این
انی حاصل فی الارض علیہ منظر ہریت گوناگون از کمن آسمان در پنجمان سر بر آورد
پس مخلوق جمیع موجودات در علم داعیان منظر حقیقتہ انسانیہ اند و حقیقتہ
انسانیہ منظر اسم جامع و اہل اللہ ازین جهت کہ ظہور حقیقتہ انسانیہ در عالم
است عالم را انسان کبیر میخوانند و حقیقتہ انسانیہ را ظہور است در عالم انسانی
اجمالاً و اول منظر انسانیہ صورت روحیہ مجرودہ است مطابق با طبیعت
کلیہ و بصورت اعضائیہ مطابق است با اجسام عالم کبیر و این تنزلات
در منظر انسانیہ مطابق حاصل آمدہ است میان نسخہ صغیر و کبیر اما علم
انسان کبیر است بمعنی و صغیر است بصورت جمیع تجلیات ذاتیہ و اسمائیہ
و صفاتیہ در عالم انسان کبیر مضمر و متکمن است و لقد خلقنا الانسان فی احسن
تقویم در ہادا و تعبیر است یعنی در تقویم وجود انسانی گنجینہ اسماء و صفات
بطور سے و دینیت ہنارہ کہ ہمہ ملائکہ بدوین و قدوسین و ہمینین مقدم
علم خود گردیدند و گفتند لا علم لنا الا ما علمتنا انک انت الیلیم الحکیم و پس انسان
بواسطہ این استحقاق مستحق خلافت حق گردید و آن اما نیکو آسمان و زمین
و کوہ سار از محل آن رسیدند انسان بردوش مشقت خود برداشت کہ علوم
و جہول بود یعنی ندانست کہ نتیجہ عمل چه خواهد بود پسست و چہار رزندہ
بر خاستیم یعنی این چہار وجود کہ در حقیقت انسانیہ استوار داشتند و عین حقیقتہ
اجہر بود و کمال بر غیب مطلق بصورت کثرت علیہ از حیثیات و خصوصیات
خود اسمیہ و رمیہ برگرفتند و بصورت بست و چہار منظر پیدا آمدند و می ہنارہ

لاہوت	جبروت	ملکوت	تاسوت
عقل کل	نفس کل	عقل کلی	نفس کلی

روح عظیم	نفس نباتی	نفس حیوانی	نفس قوی
قلب	روح	شعور	نور
نفس نامرئیه	نفس نوانه	نفس غلبه	نفس تطهیریه
زمان	مکان	جهت	تعیین

انگاه چهار کمان دیدیم سه شکسته بودند و یکی هر دو گوشه و هر دو خانه نداشتند مراد از چهار کمان عالم ایمان خارجیه عالم ارواح عالم مثال عالم اشباح و مراد از شکسته بودن سه کمان یعنی عالم ایمان خارجیه عالم ارواح - عالم مثال - اول از حیثیت تعینیات عدمیه است و احتیاج ایمان از وجود مطلق راجع است بعد از نزول اهل الله مخلوق عدم است و الوجود کله الله و عالم ارواح تعین جوهریت مجرد از عوارض اجسام و الوان و اشکال و عالم مثال عالم الغیبه است برزخ میان عالم مجردات و درین عالم همه اجسام مجرده اند از مواد مثل مجردات مگر امتداد آنها مثل امتداد اجسام است مگر غیر وصل و فصل - و عالم اشباح عالم شهادت است که آن عالم امکان است و یکی هر دو گوشه شکسته بود یعنی ممکن که نه وجود او ضروری بود نه عدم او و هر دو خانه نداشتند یعنی سلب ضرورت یکی از طرفین که لازم او بود و عالم اشباح که از ممکنات است و عالم شهادت است و آن عرش و کرسی و فلک اطلس است که محدث جهات است و این همه بساط انماطیه است خامه غیر طبایع عناصر دارند و آن برادر بر همه زردار یعنی ممکن الوجود که زرد وجود از خزانة واجب الوجود در آستین داشت کمان بی گوشه و بی خانه را بجز پیکه آن امکان است که سلب ضرورت یکی از طرفین در است پس این بی گوشه و بی خانه را از جانب سلب ضرورت عدم بخزید تیر سگی

بالیست یعنی استعداد تا بواسطه آن تمکات حقیقت کونیة شود چهار تیر و یک
 سه شکسته بودند و یکے پروپیکان نداشتند مراد از چهار تیر چهار
 عناصر است آن آتش و باد و آب و خاک است از یک تا سه پراکنده بودند یعنی
 بخود جمعیت و ثبات نداشتند و یکے که آن چهارم است پروپیکان نداشت
 یعنی خاصیت متحرک بالاراده بودن و موثریت در اجسام کونیة نداشت
 تیر بے پیکان خریدہ بطلب صید بصحرا شدیم یعنی بصول طبیع
 کلید در طلب حقیقتی که در عالم انسانیست بود بصحرا سے شہود آیدیم چهار آہو
 و یکیم سہ مردہ بودند و یکی جان نداشت مراد از چهار آہو
 طبائع اربعہ است و تشبیہ آہو بطبائع از انجہت است کہ ہنوز صفت گیرندگی
 با یکدیگر نداشتند بلکہ صفت فراریت در ذات ایشان تعبیر بود و مراد از سہ مردہ
 بودن اینست کہ آتش و باد و آب از بہت عدم مزاج و امنہ از اج با یکدیگر مثل مردہ
 بودند یکے جان نداشت یعنی خاک بسبب عدم مزاج و امتزاج با ایشان متحرک
 نبود برادر بر ہنہ زردار کمان کش تیر انداز از ان کمان بی
 گوشہ و بیجانہ تیر بے پروپیکان را بر ان آہو سے بجان زد
 یعنی ممکن الوجود کہ زخزانہ واجب الوجود زرد و در آستین داشت از کمان
 بی گوشہ و بیجانہ تیر بی پروپیکان کہ آن سلب نفورت یکی از برترین است
 بر آن آہو سے بجان یعنی خاک کہ بسبب عدم مزاج و امتزاج با طبائع اربعہ
 غیر متحرک بود از جانب عدم سلب نفورت زد کنندہ سے می پالیست تا
 صید را بقتر اک بندیم مراد از کندہ مزاج است تا صید طبیعت را کہ
 در خاک افتادہ بود بقتر اک تمیز بجا ہی بہ بندیم چهار کندہ و یکے سہ پارہ
 پارہ بودند و یکے ہر دو کرانہ و میانہ نداشتند مراد از تیر بے پروپیکان

کمان جسم مطلق - جسم نامی جسم حس و متحرک بالاراده جسم ناطق - جسم مخصوصیت
 ذاتیه علیحدہ علیحدہ بودند یعنی جسم قابل ایسا و مثلثه و جسم حس و متحرک بالاراده
 مصدر اساسات و تحریکات ارادی حیوانیه و هر یک خاصیتی و حکمی جداگانه داشت
 بخصیصیت جماریت مجرد بخصیصیت نباتیت شجر و بخصیصیت حیوانیت بالاراده مشهور
 آن یکی که هر دو کرانه و میانه نداشت جسم ناطق است که با وجود جسمیت و نامیت
 و حساسیت و متحرک بالاراده بودن دریا بنده معقولانست و آن روح انسانی
 که منظر حقیقت امریه الهیه است و بصورت روحیه مجرد مطابق با طبیعت کلیه و بصورت
 اعضائیه مطابق با اجسام بسیط است و مراد از هر دو کرانه و میانه نداشتن جسمیت
 که روح نه داخل جسم است و نه خارج و نه حال در میان محل چون روح از
 عالم امر است از قید جسم و جهانی بودن بالکلی مبراست و مجرد از همه ادناس
 قیود و معاقده عقودست و هیچ بنده از آرایش اجسام پائے آزادی او
 رابسته نمیتوان کرد و نه نظر خیال در روح و هم صورت ذاتی او را بر نقش وجود
 صورتی نقش توان نمود

قَبَطْتُ إِلَيْكَ مِنَ الْمَلِ الْأَرْبَعِ وَ رِقَاعَ ذَاتِ لَعْنَرِي وَ تَمَّتْ
 فَجُوبَةٌ عَنْ كُلِّ مُقَلَّةٍ عَارِفٍ وَ هِيَ الَّتِي سَفَرَتْ وَ لَمَّا تَبَرَّقَمِ

در روح را از عالم امر با جسم نیستی که هست از نفس گویند خواه نباتی باشد یا حیوانی
 یا انسانی و انقطاع این نسبت موت است و مراد از کل نفس ذایقته الموت
 همین انقطاع نسبت است و باری تعالی به نفس انسانی قسم یاد کرده است
 وَ نَفْسٍ مَّا سَوَّيْنَاهَا لَهَا جُورًا و تقویٰ نباید آنکه عرفا سے محققین گفته اند که بر نفس که
 روح را بعد از مفارقت بدن از نثار دنیا و یہ در آنجا قیام خواهد بود غیر
 ازین برزخست که در میان ارواح مجرد و اجسام است زیرا که مراتب

تنزلات وجود و معارج اود و نسبت دارند یک مرتبه که پیش از نشاء و دنیا دید بود
 و دیگر مرتبه که بعد از ان باشد از مراتب معارج و آن مرتبه معراج است و صورتی
 که لاحق ارواح شود در برزخ دیگر صور اعمال و نتیجتاً افعال سابقه است و نشاء
 دنیا و یہ تجلیات صور برزخ اول ہر آئینہ از جمیع وجوہ ہر دو یکے بنا شد البتہ شریکاً
 کہ ہر دو عالم روحانی و جوہر نورانی غیر مادی اند مشتمل بر مثال صور عام و برزخ اول
 را غیب امکانی و ثنائی غیب مجالی گویند فافہم و عالم مثال عالمیست روحانی از
 جوہر نورانی بشیر و کجیہ ہر جہانی انرا از کہ محسوس است و تجلیہ است بگوہر مجرد عقل انرا
 وجہ کہ نورانیست پس این عالم نہ جوہر عقلی مجردست و نہ جسم مرکب مادی بلکہ برزخ
 است و حد فاصل میان این ہر دو برزخ کہ میان دو شیئی بود بالقیسہ از طرفین و
 شیبہ بہترین و شہتہست بر صور عالم جہانی و مثال صورتی کہ در حضرت علیہ السلام
 اعیان و حقایق است و عالم مثال را خیال متغزل نیز گفتمہ اند زیرا کہ فی مادیست
 و ہر معنی از معانی و روحی از ارواح اورا مثالیہ معابقہ است بکمالات اوقافہم
 صید را بان کہندی کرانہ و بی میانہ بر بستیم یعنی نفس نا طقہ انسانی را
 بر کند جہانیت بر بستیم کہ بے کرانہ و بی میانہ یعنی نہ داخل جسم بود نہ خارج جسم خا
 می بالیست کہ مقام کنیم و صید را پختہ سازیم و آن ضرورت غاۃ
 تن است کہ بذیر قیام اینجا صید روح را پختہ نمیتوان کرد یعنی مکمل نفس انسانی را
 راست این قانہ می بایست کہ روح بقیر جسم در اینجا بیج کار نمیتوان کرد کہ حصول
 سعادت حاصل این فرغہ فیض کتاب است

از رباط تن چو بگذشتی و گم موره نیست زاد رہے بر نیداری ازین فرج
 چہار خانہ دیدیم سہ در ہم افتادہ و یکے سقف و دیوار ندا
 مراد از چہار خانہ چہار عناصرست و سہ در ہم افتادہ یعنی آتش و باد و آب در ہم

افتاده بودند و یکی که سقف و دیوارند داشت مراد از زمین عنصر خاکست و این خاکست
 مستحکم است تا آنجا که طوبی باشد نداشت و دیوار یک استقرار خاصیات طبیعت را که در آنجا
 باشد بنویسند پس سقف و دیوار نبودن این خانه خاک از حوادث زمانیه
 و غیرت امکانیه معیون و محفوظ نبود و یکدیگر دیدیم بر طاق بلند نهادند
 که هیچ وجه و حیل و دست یان دیگر نمی رسد مراد از دیگر طبیعت
 است که در آن استقصات متخالفه کیفیات را مزاج و اتحادی حاصل
 آید یا تا از یکدیگر جدا میشوند تا حکم اقتضای مشیت الهیه بر آنها صادر گردد و مراد
 از طاق بلند فلک نفس است چنانچه حکیم مجریلی گفته که فلک نفس در میان چار
 افلاک واقع شده و بالاسه او دو افلاک روشن و مذهب و آن هیولاسه
 اولی و عقل است و تحت او دو افلاک مظلمه رذله که آن طبیعت و عنصر است پس
 اگر غالب گردید آثار هر دو فلک اعلیٰ که نیره فاضله سعیده اند مصیر و مستقر آنها
 فردوس اعلیٰ است و نفس از آن مستمد و منبث گردد و اگر غالب گردید آثار هر
 دو فلک مظلمه رذله که مصیر و مستقر آنها سفلی است نفس مستمد و منبث از آن گردد
 و ایداع نفوس بهمیه و نباتیه و جمادیه نه از عقل مستمد میگردد و نه از هیولاسه عالیه
 که در آنها جا علیت این هر سه نفوس نسبت البته هر دو فلک اسفل که طبیعت و
 عنصر است مصیر و مستقر اینها خاک است و خاک از اینها منبث و مستمد می گردد
 بتقدیر عزیز علم پس طبیعت دیگر است که بالاسه طاق بلند که آن فلک
 آخرت بناده اند و بر استحصال طبیعت کریمه هیچ حکمی را قدرتی حاصل نیست
 مگر از فیضان توت و بهمیه باری تعالی جلشانه چها رگ ز زیر پاس کند دیدیم
 که دست یان دیگر رسید چون حصول طبیعت کریمه از نفس فاکیه بغیر از
 استقصات محالی بود بتقدیر تجایش چها عناصر که زیر فلک آخرت تدابیر حکیمیه

نکند از نفس فلکیه حصول طبیعت کریمه که آن طبیعت را حاصل است نمیتوان کرد و مراد از
 کشیدن این است که چون حکما خواهند که احتمال طبیعت کریمه کنند حضرت میکند
 و در آن حضرت تعقیب حاصل طبیعت کریمه نمایند فانهم چون شکار نخبه شد
 شخصی از بالاسے خانه بیرون آمد و گفت که بخشش من بدید
 که نصیب مفروض دارم چون طبیعت کریمه یا چهار عنصر مزاج گرفت
 نفس طبیعی از بالاسے نفس فلکیه فرود آمد که من نصیب مفروض دارم یعنی
 بقدر استعداد و قابلیت من بخشه باید داد پس اول نصیب از نفس نباتی
 گرفت و در بنوا آمد و در کامل مکمل در زمین نشسته بود و استخوان
 شکار از آن دیگر بر آورده بر تارک وی زد یعنی روح حیوانی
 که در کبین طبیعت نشسته بود و در دیگر نفس طبیعت نخبه و با هم مزاج یافته سخت
 مثل استخوان گردیده بود بر تارک وی یعنی نفس نباتی که از دیگر طبیعت حصه
 خود طلب میکرد یعنی بر نفس نباتی روح حیوانی غلبه نمود و درخت زرد
 آلو از پاشنه پاسے و سے بیرون آمد مراد از زرد آلو بمناسبت
 زردی همان زرد است که مرد برهنه را در آستین بود و از لفظ زرد هم زرد تخفیف
 و ال ماضی آید یعنی زرد حقیقت وجود طبی مراد اسبیه و سنازل رسمیه
 بذوات مختلفه و صفات تشخصه از زرد آلو شد و مراد از درخت منشعب شدن
 حقیقت واحده از اصلیت خود بفرعیت تنوع است تا آنکه صورت درخت زرد
 آلو گرفت و از پاشنه پاسے یعنی از زیر پاسے آکس طبیعت که از بالاسے نفس
 فلکیه فرود آمده بود بیرون آمد بر سر آن درخت رفتم یعنی ترقی کردیم از
 نفس نباتی بعالم حیوانی خربزه کاشته بودند و بظلمت آب میدادند
 خربزه از آثار تمایل الکیمیة است و لذیذترین میوه است و مراد از اینجا نفس نباتی

کشتل بر حیوانیت و ملکیت است و پیر جانب کہ خواهد مستحل میگردد و چنان کہ
گفته اند

آدمی زاده طرقت مجوسیت کز فرشته سرشته و ز حیوان
گر کند میل دین شود به ازین در کند قصد آن شود به ازین

یعنی بعد از وصول بعالم حیوانی بعضی رسیدند کہ در آن عالم خربزه کاشته بود یعنی
تربیت نفس انسانی میگردد و آب بفلان میدادند یعنی از عالم قدس کہ دور
ترین عالم طبیعت است فیضان قدسیہ الہیہ آب میدادند از آن درخت
باذنجان رود آوردیم یعنی نفس انسانی آنرا عالم طبیعت گرفت اورا بصورت
باذنجان یافتیم کہ کثافت داشت و قلبه زردک ساختیم و با بل و نیا
گذاشتیم چون باذنجان کثیف و زردک لطیف است ازین هر دو قلبه ساختیم یعنی
با هم مزاج دادیم و براس اہل دنیا گذاشتیم تا ذائقه لطافت و الم کثافت
باستعداد طبیعی خود دریا بند چند ان بخور و ند کہ اما سیدند بشہوات و
مذقات دنیا چند ان پرداختند کہ تو گوئی آما سیدہ اند

چیت دنیا از خدا عن اقل بدن در متاع و فتنہ و فرزند وزن
اہل دنیا کاسنہ ان مطلق اند روز و شب در حق حق و در حق حق اند
چند استند کہ فرہ شدند از خانہ بیرون نتوانستند رفت
دانستند کہ این آما سیدن فرہی است مالانکہ بود جب جاہ و شہوات
دنیاویہ در حقیقت فرہی ایشان آما سیدن بود بحدسے کہ خانہ تن برایشان
تنگ گردیدہ بود کہ بیرون نتوانستند رفت یعنی خود را در کرد و رت ہو جس
نفسانی و روا جس حیوانی چنان مشغول و مجوس گردانیدند کہ دنیا برایشان
تنگ شد و ر آنجا بہ نجا است مانند یعنی در آلائش دنیا آلودہ ماند

و ما به آسانی از کید ایشان بیرون آیدیم یعنی ما چهار برادر و درینا دل
 تنزلات و مراتب تعینات که مختلف من حیث الظهور بودیم در آنرا کلا از عالم
 روح مجرد و دیده در خانه تن قرار گرفته بودیم از و نایس کل و سنو نقائص کل ہوں
 از مشغولیات جسمانی کہ موجب حیرانی و سرگردانی بود بیرون آیدیم با آسانی و از
 کید ایشان فارغ گشتیم و بر در خانه نشستیم و بسفر روان شدیم یعنی
 چندے بر در خانه تن بفلت توقف کردیم چون بیدار شدیم مشور حقیقت خود
 ما را بسفر عالم قدس آماده کرد پس بمقام اصلی خود باز گشتیم کہ کل شئی ریح الی اصلہ
 ارباب تحقیقت و اولوالالباب معرفت ستر خیالات باز
 نمایند یعنی ارباب کشف و تحقیق و اصحاب رشف و تدقیق کہ کاملان علم
 حقایق و واصلان معانی و قایم اند ستر این سخنان مر موزه باید گفت اینست کہ
 در آخر سال حضرت تطلب المتحین و قدوة المدققین حضرت خواجہ سید محمد گیسو دراز
 عینی فرمودند رحمۃ اللہ علیہ۔

خلاصہ این کلام دقایق انتظام و حقایق پیام آنت کہ وجود حقیقی کہ در
 حقیقت ہمہ وجودات نکل وجود ذات ادیند در جمیع منازل و مراتب بگو
 اینما تلو اقم وجه اللہ سایرست و در تمام مظاهر است کونہ بیون مختلفہ کل یوم
 ہونی شان دایرہ و اول وجود با وجود حق از ہنہا سخاۃ کشت کنزاً مخفیاً پابریا
 ظہور فاجبت ان اعرف ہناد یعنی در حرم کبریائی خود کہ مرتبہ احدیہ ذاتیہ داشت
 خود بخود بازی عشق می باخت و بحب ازلی و عشق لم یزلی اظہار میں جامعہ خود
 فرمود کہ آن عبارتست از حقیقت محمدیہ کہ عرفا این را مرتبہ احدیہ جمع میخوانند
 یعنی وجود من حیث الحقیقیہ احدیہ محتمہ ذاتیہ بود منزه از جمیع اسما و صفات
 من حیث التبعین و ذات احدیہ از لا وابد آدر تجلی بود در غیب مطلق کہ سر

ذات اوست و یا هر موجودی و یا احدیت است که میباید حقایق و حقایق است که
 بگذرین جمع موجودات بود من حیث التعمین و الظهور و حقیقت کل وجود احدیت
 بود که صفت حیات و بقا است و ایشانت در جرم حقایق تمام جمع موجودات است بین
 حضرت تقدس و تعالی است. و در مرتبه احدیت من حیث الذات جمیع سماوات
 صفات متقدم بالذات بودند و معرفت چگونگی این ذات را از حیثیت تجرد
 نسب و اضافات انوار عقول و شوارق نفوس در نیاید. بعد از طی مراحل
 تنزلات خود بر تبه خلقت المخلوق عالم کثرت را محل منظر صفات کونیة خود
 فرمود. و آیه است کلیه که محل ظهور خل الهیه است از مرایای صورت اعیان ثابته
 تجلی کرد و اعیان ثابته مرایای سماوات الهیه اند و اسماوات الهیه مستقده
 اند بعد صفاتی و احدی با حدیث ذاتیه و مجموع موجودات بلوی و سفلیه استغنی
 اند از فیض وجود واجب الوجود و جمیع ذات کائنات آینه ظهور اسما و صفات
 حق اند و انسان کامل جامع جمیع حقایق عالم و حافظ اسرار الهیه و کمال است
 کونیة است

كُلُّ الْجَمَالِ غَدَّ الْوَجْهَكَ بِجَمَلَا لَكِنَّهُ فِي الْعَالَمِينَ مُفَصَّلَا
 و بحسب نشاء عنصریه آخر موجودات و بحیثیت جسم اشرف موجودات و پیاخیر
 روح اکرم ارواح و حجت بر ملائکه است

من كل شئ لبنة ولطيفة مستودع في هذه السموات
 اینست آنچه ما اراده کرده بودیم و الله اعلم بالصواب و در آخر این نشاء شرف
 نامه را بر زیور نظم آراسته می کنم تا جمال با کمال او بجایه گریه ای که گوناگون دل از
 دست عاشقان بر باید اگر چه عروس خوبرو سئو احتیاج آرایش زیور سئو
 ندارد اما مشاطه شوق طبیعت را عادت آنست که شاہد سے را بہتر از این قرار

زیور می آزاہد تا خود تو یور اتوان بہ آراستگی سر پر آرومہ
 بزور با بسیار ایشین خوبان بہر وقتے تو سببین تن چنان بودی کہ زیور با مبارانی

مثنوی شکارنا

رازا سما و ستر اکوانسیم	ماکہ با ہم چہا را خونسیم
فی الحقیقتہ یکیم و ہم بسیار	گرچہ ہستیم در شمار چہا ر
بی ہمہ با ہمہ مثنوی ہم	ہر کجا ما ہم رویم ہم
ہر طرف خوش زمان زگریم	ہمہ و با ہمہ و بی ہمہ ہم
ہر یکے از یکے بعید و قریب	جا یکدل برادران چہیب
صورت آرا سے اعتبار چہ	گرچہ ما بودہ ایم پارے چند
فارغ از امتیاز ہر کہ و مہ	ہر چہ ایم ما خوش از نہ وہ
بلکہ از ہفت آسمان برتر	نہ وہ ماند و جہان برتر
ہشت جنت بدین صفت بنوہ	مثل این نہ پیشہ بہت بنوہ
جامہ کان پوششے بودیدنا	ستہ تن از ماند اشتند بہ تن
نویشتن را ہی نمودہ	یک برادر بر ہنہ بودہ
با وجود بر ہنہ بودن خوش	این بر ہنہ برادر دلش
قیمت کائنات دج ترے	داشت در آستین بصد ہرے
بود روسے عجائب بسیار	پس برتسیم جانب بازار
بخرید و رویم در میدان	تا ز بہر شکار تیر و کمان
کشتہ کشتہ تمام پشتہ شدیم	از تھنا ہر چہا کشتہ شدیم
از تہ پشتہ ما ہمہ یکبار	یا ز بر خاستیم بیت و چہار

طرفه دیدیم ما چه سار کمان
 بدان یکے را تو دروختانه
 چه کمانے چو خاطر درویش
 آن برهنه برادر زردار
 تیر باست از بر اے کمان
 پرو پیکان نداشت زان یکتیر
 پس رفتیم جانب صحرا
 طلب صید کرد سرگشته
 طرفه دیدیم چپار آهوسے
 زان سه بودند مرده یک بیجان
 آن کمان کشش برادر زردار
 به کمانیکه بود نادره کمیش
 تیرگان بود بی پرو و پیکان
 سنے بهر بند می باست
 تا بفرآک صید بر بندیم
 ناگهان یافتیم چار کماند
 یک از ان دو کرانه نیز نداشت
 صید را ما به بند افکنیم
 نه کرانه میانہ به کماند
 خانه بهر میام می باست
 تا در آنخانه صید ما به پندیم

ناقص از خانه چه سار کمان
 بود هم از درو گوشت بیگانه
 گوشه و خانه نداشت بخویش
 بخزید این کمان بقصد شکار
 چار تیر شکسته گشت عیان
 آن خریدیم ما بقصد تیر
 بهر صیدے کنیم تا پیدا
 سنی کردیم دشت و درگشته
 اندران دشت بی تک و سوسے
 بر سر خاک اوفتاده بیان
 تیر انداز بے خطا ایشار
 گوشه و خانه نداشت بخویش
 زو بر ان آهوسے که بدیجان
 یعنی اکنون کند می باست
 رخت خود پس سوی دگر بندیم
 سه از ان پاره پاره بود بند
 چه کرانه میانہ نیز نداشت
 در میان کماند افکنیم
 آهوسے صید گشته اندر بند
 بهر نخت طعام می باست
 آهوسے صید کرده را به پندیم

پنختہ سازیم صید گشتہ شکار
 ہر طرف بہر خانہ گردیدیم
 سہ ازان بود در ہم اقتاد
 اندران خانہ در شدیم ہمہ
 بود در خانہ طرفہ طاق بلند
 تا سر طاق دست کس نہ نہا
 پس مفا کے بپای کندیدیم
 دست ماما فراز دیگ رسید
 شخصے از بام خانہ شد نازل
 بہ نصیبے توان نمود قریب
 در کین بد برادر کال
 استخوانے برون زد دیگ آورد
 زد بشوخی تبارک بر سرے
 یعنی از پاشنہ ہنارے رست
 بر سر یکد رخت زرد آلو
 پہ فلاخن کہ آب میداند
 مار سیدیم بر فراز درخت
 قلبیہ زردک از برای جہان
 اہل دنیا تمام تر خوردند
 فرہی در حقیقت آما سے
 حال خود را چو باز دانستند
 بعد نختن بیاد ویریم بکار
 پیش خود چہار خانہ دیدیم
 یکا دیوار و سقف بد سادہ
 بی محابا در آمدیم ہمہ
 بر تر از آسمان پرمیوند
 تریدے بحمیدہ بسیار
 چار زتا طبتہ گردیدیم
 پنختہ شد آن شکار حسب امید
 از پئے بخش خویش مستحصل
 گفتہ اند اینکہ النصیب نصیب
 دست در دیگ کرد بس عاجل
 سوے او باز التفاتے کرد
 نخل سنجہ بر آمد از برشے
 خوش ہنارے بصد کمانے رست
 کشتہ بودند خربز و بہنو
 بوالعجب آب تاب میداند
 پس فرود آمدیم با ہمہ رخت
 ساختیم آن لذیذ تر از جان
 تن بصد فرہی بر آوردند
 تنگ شد خانہ بر تن از پائے
 سعی کردند تا توانستند

در بجاست بجانہ و اما نندند	تنگ شد خانہ بیوا ماندند
برون از قید آن مکان گشتیم	مازہر کسید رازدان گشتیم
ما بر آئیم خوش بچولانی	چہد کردیم تا باسانی
فارغ از جہد اضطراب شدیم	برون از خانہ خراب شدیم
باز ترک تمامتہ گفتیم	بر در خانہ چہد کے خفتیم
بسفر رخت خویش بر بستیم	چون بغزم وطن کمر بستیم
بسلامت از جہان رفتیم	مانہ پاسے بسر گران رفتیم
باز گویند رازش از ہر باب	تا چہ بودست ای ولی الالباب
آنچہ در نثر گفتہ خواجہ دین	نظم کردست اشکر مسکین
قدوہ روزگار بت نہ نوانہ	خواجہ در خواجگان حق ممتاز

رحمت حق بروح او بادا

روح مارا فتوح او بادا

غلط نامہ مجموعہ یا زودہ رسائل حضرت سید محمد حسینی گیسو دراز رحمۃ اللہ علیہ

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۳	۱۷	بِنیور	بِنیور	۲۸	۲۰	زمین	زمین
۴	۲	موبیت	موبیت	۲۹	۹	وپرا	وپرا
۲	۱۲	عرفت	عرفت	۳۲	۱۴	بِذَاللّٰہِ	بِذَاللّٰہِ
۴	۲۰	نخل	نخل	۳۳	۷	بگزاروم	بگزاروم
۵	۹	دردرا	دردرا	۳۳	۲۰	خلق	خلق
۱۰	۱۱	قوسین	قوسین	۳۴	۸	باشد	باشد
۱۲	۶	کوئی	کوئی	۳۷	۱۳	گردید	گردید
۱۳	۵	استنکار	استنکار	۴۱	۱۸	از بود و دورا	از بود و دورا
۱۳	۱۰	ذرات	ذرات	۴۶	۱۰	وسلم و اشب	وسلم و اشب
۱۳	۱۳	حاستہ	حاستہ	۴۶	۱۱	میکند	میکند
۱۳	۲۰	عن	عن	۴۹	۱	آنی	آنی
۱۶	۱۸	وعاضی	وعاضی	۵۷	۲۰	گردانید	گردانید
۱۷	۲	واژوے	واژوے	۶۱	۳	خص	خص
۱۷	۱۳	مخالفتہ	مخالفتہ	۶۱	۳	خلفاء راشدین	خلفاء راشدین
۲۱	۱۵	مرحلہ	مرحلہ	۶۲	۲۰	گردانید	گردانید
۴۱	۲۱	لَنفِذَ	لَنفِذَ	۷۰	۱۹	وے	وے
۲۳	۸	بخت	بخت	۷۴	۱۰	ندارت	ندارت
۲۴	۱۳	السیر اللہ	السیر اللہ	۷۶	۲	سنخے	سنخے
۲۸	۱۱	گرد	گرد	۸۵	۲	محبت حق اختیار	محبت حق اختیار

غلام محمد محمود یازده رسایل حضرت سید محمد حسینی نسیمی در باره از حضرت امام علیہ السلام

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۱۰۴	۱۸	برسر اسرار	برسر اسرار	۱۰۴	۱۳	چهارم عالم	چهار عالم
۱۰۵	۱۰	و سے ولو	و سے ولو	۱۰۵	۱۳	وَلَا مَنِيْهُمۡ	وَلَا مَنِيْهُمۡ
۱۱۰	۱۲	تصور کن	تصور کن	۱۱۰	۱۴	چهار راہ	چهارم راہ
۱۱۶	۶	و سِعَت	و سِعَت	۱۱۶	۱۲	جرمی	جزئی
۱۱۹	۱	کا سترائی	کا سترائی	۱۱۹	۱۸	ما بجمع	ما بجمع
۱۲۲	۶	ہر ایک	ہر ایک	۱۲۲	۱۲	فَجَلِي رَبِّي	فَلَمَّا تَجَلَى رَبِّي
۱۳۶	۱۳	بنشید	بنشید	۱۳۶	۱۴	فَجَعَلَهُ	بَجَعَلَهُ
۱۳۷	۲۱	ابد الایان	ابد الایان	۱۳۷	۱۴	جبل	جبل
۱۳۸	۲۰	یسکون الواد	یسکون الواد	۱۳۸	۱۰	صیغہ	طبیعت
۱۳۱	۱۱	اے ہین	اے ہین	۱۳۱	۱۳	نقوت	نقوت
۱۳۵	۷	دورو	دورو	۱۳۵	۱۷	بروید	بروید
۱۳۷	۱۸	ضعف	ضعف	۱۳۷	۸	نداشتن	نداشتن
۱۵۰	۹	یا ترا	یا ترا	۱۵۰	۱۵	شہرت	شہرت
۱۵۰	۲۱	نداشت	نداشت	۱۵۰	۱۶	کمل	تکمیل
۱۵۳	۳	حسن	حسن	۱۵۳	۱۷	راست این	سعت این
۱۵۶	۳	ودونداشت	ودونداشت	۱۵۶	۱۱	فیض	فیض
۱۵۶	۱۳	وتیر اندازان	وتیر اندازان	۱۵۶	۱۶	بود ر بند	بود ر بند
۱۵۹	۶	مزاج	مزاج				
۱۶۶	۱۸	قوی	قوی				

حافظ محمد حامد صدیقی
مہتمم اعزازی کتب خانہ روضتین گلبرگہ نے
انتظامی پریس حیدرآباد
میں چھپوا کر دفتر کتب خانہ روضتین گلبرگہ سے شائع کیا
ملنے کا پتہ
مہتمم اعزازی کتب خانہ روضتین گلبرگہ
قیمت کتاب ۱۴

وَمَا كَانَ لِلْبَشَرِ أَنْ يَكْتُمَهُ اللَّهُ لَا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ
أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بَأْذَنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلَىٰ حَكِيمٍ

کتاب مستطاب

جواهر العشاق

المعروف بـ
شرح رسالة غوث الامم

از افادات

امام الحارثین قدوة الواصلین شهباز بلندی و از لامکان خواص
بحر لاتناهی عشق و عرفان قطب الکقطاب فر و الاحیاء حضرت ثانی حضرت
صدر الدین ابو الفتح سید محمد حسینی گیسو و راز خشتی

قدس الله سره العزیز

به حسن توجیه

جناب محلی القاب نواب محمد امیر علی خان بهادر و ام اقبال بھتج می ایس
صوبہ دار (کشمیر) صوبہ گلبرگہ شریف صدر نشین مجلس نظامی کتب خانہ و دارین وین

گلبرگہ شریف

و به تصحیح و ایتمام

مولوی حافظ سید عطاء حسین صاحب ایس ای

ناظم رو کلیف ریاض شریف تعمیرات سکر کلان
در عهد آفرین برقی پوس جدید آبادان طبع شد

شعبان ۱۳۳۵

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيد المرسلين خاتم
 النبيين شفيع المذنبين سيدنا وسيدنا كل محمد وآله واصحابه الطيبين الطاهرين
 حضرت سلطان الجن والانس غوث الثقلين غوث الاعظم سيد محي الدين ابو محمد
 عبدالقادر المحض الحسيني الجليلاني رضي الله تعالى عنه کی تصنیفوں میں ایک مختصر سا
 رسالہ ہے جو رسالہ غوث الاعظم اور رسالہ غوثیہ کے نام سے مشہور ہے
 اس میں انہوں نے اون الہامات میں سے جو اون پر وقتاً بعد وقت وارد ہو گئے
 تھے چند کو نہایت عجیب و غریب اور بے نظیر ترتیب کے ساتھ جمع فرما دیا ہے۔
 بتدی اور متوسط درجہ کے اہل سلوک و عرفان اپنی اپنی استعداد کے مطابق اس کے
 مستفید ہو سکتے ہیں لیکن درحقیقت یہ رسالہ حضرت غوث الاعظم نے منہیوں اور
 کالوں کے لئے لکھا ہے تاکہ اس انہائی منزل قرب و عرفان تک پہنچانے کے لئے
 جہاں پہنچ کر اولیاء اللہ و السابقون السابقون اُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ کی برگزیدہ ترین
 جماعت میں داخل ہو جاتے ہیں مشعل ہدایت کا کام ہے۔ اکابر طریقت نے اس کو
 نہایت عظمت کی نظر سے دیکھا ہے اور ہر زمانہ میں اس کے مستفید ہوتے آئے ہیں
 اس رسالہ کی متعدد تشریحات بھی لکھی گئی ہیں۔ جن میں سے چار کے مصنفان کا
 شرف مجھے حاصل ہے سب سے مقدم اور بہتر حضرت قدوة العالَمین مولانا
 سید محمد حسین کسیر اور از قدس سرہ الغریز کی شرح ہے جس کو دونوں بولہ ہر

کے نہایت دانشمندانہ نام سے موسوم فرمایا ہے۔ دوسری شرح مسمیٰ بہ نشاط العشق
 حضرت مخدوم بلوک شاہ الصدیقی القادری علیہ الرحمہ کی ہے جو اواخر نویں صدی
 میں لکھی گئی تیسری شرح مسمیٰ بہ بساط العشق ہے جس کو حضرت مخدوم عبدالعزیز
 حسن بن علی الملکی البھیلانی نے اوایل دسویں صدی ہجری میں لکھا تقریباً اسی
 زمانہ کی تالیف کی ہوئی ایک اور شرح ہے جس کا نام مجھے معلوم نہ ہو سکا۔ جس مرتبہ
 اور پایہ کا مصنف ہوا ہے تصنیف اسی مرتبہ اور پایہ کی ہوتی ہے۔ رسالہ غوث الاعظم
 کی کوئی شرح جو امر العشق کو نہیں پہنچ سکی حضرت غوث الاعظم کی عظمت کو شدت
 سے ملحوظ رکھتے ہوئے جس جوش و ولولہ محبت اور کمال عقیدت سے یہ شرح
 لکھی گئی ہے وہ بیان سے باہر ہے اور مطالب کی شرح اونہوں نے جس وضاحت
 سے فرمائی ہے اس کا اندازہ اس کو بغور مطالعہ کرنے سے ہی ہوسکتا ہے۔

سنہ ۱۰۰۰ میں مصر میں ایک کتاب مسمیٰ بہ الفتوحات الربانیہ فی الآثار القادریہ
 طبع ہوئی۔ اس کتاب کے جامع سید اسمعیل ابن سید محمد سعید القادری البھیلانی ہیں
 اس کتاب میں اونہوں نے حضرت غوث الاعظم کے ارشاد فرمائے ہوئے اوراد
 و وظائف کو مثلاً تصبیح و غوثیہ درود کبریت احمد۔ اسبوع وغیرہ کو جمع کیا ہے اور
 سب سے اول جگہ رسالہ غوث الاعظم کو دی ہے۔ حضرت مخدوم سید محمد حسینی
 گیسو درانی کی جس طرح بعض تصنیفیں مفقود اور اکثر ادرالوجود ہیں یہ شرح بھی ادرالوجود
 ہے زمانہ درانی مسن مجموعے کے بعد اس کے صرف دو نسخے مجھے مل سکے۔ ایک
 نسخہ سندھ کے قریب کا لکھا ہوا ہے جس کو میں نے حاصل کیا۔ دوسرا نسخہ
 سنہ ۱۱۳۰ کے نقل کے مجھے ایک نسخہ کی نقل ہے جس کو میرے کرم دوست
 مولوی مشتوق حسین خان صاحب الخاطب بہ نواب مشتوق یار جنگ بہادر نے کتب خانہ
 بنیقین کے سے وقف کر دیا ہے کتب خانہ روغنیہ سے یہ نسخہ میں نے عاریتاً

حاصل کیا۔ ان دونوں نسخوں میں کتابت کی صد باغلیباں ہیں۔ چند جگہ جہاں میں اتنا صبرہ گئی ہے اور اس دوسرے نسخہ میں کاتب نے دو تین جگہ مضامین کو نقل کرنے میں تقدمہ و آخر کر کے مخلوط کر دیا ہے بہر حال جہاں تک ممکن ہو سکا ان دونوں شروں کے باہم مقابلہ سے تصحیح کی گئی اور متن کی تصحیح میں الفروضات اثر بائیں مضمون سے بھی مدد لی گئی۔ جہاں جہاں تصحیح ممکن نہیں ہوئی اکثر پرستہ نام کی ملامت (ج) لکھ دی گئی ہے۔

پراسے نہایت محترم دوست جناب نواب محمد امیر علی خان سردار بالقابلیہ صاحب
دوسراں سے صوبہ گاہگہ شریف کے صوبہ دار (کشنر) اور دو خطین کی ناگیرانہ کے ناموں میں
حضرت مخدوم سید محمد حسینی کیسورانی قدس اللہ سرہ العزیز کی ذراست پاک کے ساتھ
انہیں نہایت عقیدت اور ان کی تعریف کے ساتھ خاص شغف ہے۔ اون کے حسن توہ
سے رمضان المبارک ۱۳۶۱ھ میں حضرت مخدوم کی بسوٹ تصنیف شریعہ رسالہ شریعہ علیہ
شائع ہوئی اور اب یہ کتاب مستغاب جوہر العشاق معروف بہ رسالہ غوث الاعظم
اون کی سرپرستی میں منجانب کتب خانہ رویتیں علیہ کرائی گئی اور شائع کی جاتی ہے۔ جزاء اللہ
تعالیٰ خیر الجزاء۔

وَأَخُودُ عَوَانِ الْتَّحْدِ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

خاکسار

حیدرآباد دکن

۲۷ جمادی الاول ۱۳۶۲ھ بحری

سید عطا حسین

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ تَتَكَلَّمَ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ
أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بَأْذَنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلَىٰ شَيْءٍ حَكِيمٌ

کتاب مستطاب

جو العشق

المعروف به
شرح رسالة غوث الامم

از افاد

امام العارفين قدوة الواصلين شهباز بلندي وازلامكان غمخوار
بجزائرنای عشق و عرفان قطب الاقطاب فر والاحبا جعفر ثانی حضرت خوا
صدرالدين ابو الفتح محمد بن محمد بن یسود واز پستی

تقدیر الله سبحانه و تعالی

مطبوعه

معهده فزین بنی برکت سعید محمد بن یسود

مسید آباد

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ الباء حرف الايصال والتضمین ابتداء
 الموجودات بالله والحادثات من الله ابن عباس رضی الله عنه فرموده است
 که شبی با حضرت علی کرم الله وجهه بودم تا روز شرح این بسم الله میگردیدم و فرمودیت نفسی عند
 کما لجره عند البحر العظیم اگر جلالت نقطه بار بسم الله بر عرش آدمی یا بر آسمانهای
 و زمین اورد حال گداخته شد کفوله تعالی و لو انتر لنا هذا القرآن ان علی
 جبریل لتر آیتنا خاشعاً متصدتاً عاقین خشیة الله خواجه شبلی را رحمة الله علیه
 پرسیدند که تو کیستی فرمود که انا نقطه بباء بسم الله خواجه بایزید و جواب سائل که
 پرسیده بود که بایزید هستی بر کاغذ نوشت که بسم الله الرحمن الرحیم
 و بدستش داد و فرمود که بایزید نیستی بر آنکه بایزید شبلی نور الله در وجهها و لیالی او
 اند و صف ایشان این بود الوالی هو الفانی فی الله و باقی بالله و الظاهر باسماً
 الله و بصفاته یعنی اولیاء الله ظاهر ایشان اسما الله است و باطن صفات الله
 باشند الحمد لله رب العالمین که دوستان خود را چنین ظاهر میکرد که جز خود ایشان را
 کس نشناسد خصوصاً در حق علی کرم الله وجهه و لیالی تحت قبائی لا یعرفهم غیر
 معلوم خواهد شد الله صمدی موجودات الله عبارت عن الهویة الرحمن
 الرحیم الله بنوی رحمن بانشی الرحیم بالتعنی - الله بانشی الرحیم
 بانشی - رحیم بالتعنی - الله بانشی الرحیم بانشی - الله بانشی الرحیم بانشی

اصغریت عشق اوسط است و عشق اوسط این است که او خود بر خود عاشق است
 پس غم خود را کشف کند است - اکنون بدان وقتیکه آن خداے تعالیٰ کمتر
 مخفی بود در حجره بالقوه در ذات او حتی پیدا شده که من علیم هستم خیر شوم
 علیم بود دوست داشت اینک خیر شود بعد وجود الاشیا با شیخ خیر شد - و او در
 علیه السلام پرسید خدا یا رب لماذا خلقت الخلق فقال الله تعالیٰ کنت کمنا
 مخفیا فا حبت ان اعرف فخلقت الخلق لا اعرف یعنی غمی داشت آن غم را
 تخلقت الخلق کشف کرد او و علیه السلام پرسید که پروردگار من براسے چه مصلحت
 و براسے چه شرط اسر کردی خلق را فرمان شد گنجی نهانی بود دوست استم اینک من شناخته شوم
 و خود بخود شناختم خود را گنج خواند یعنی ذاتی نام با تنوع صفات با اختلاف عبارات جمال من در جمال من در قمر
 از من بر آید و لطف از من روست نماید قدرت مرا علم مرا سمع مرا بصر مرا چشمن نامی ام
 رافع ام خور و شرور احزان و سرورانی باقی صفات لایتناهی بدین اعتبار گنج نام
 نهادم همه در من بالقوه موجود بود خواستم که از حجره قوه بصحراے فعل شوم بموجب خواستن محبت
 محبوب خود را بنا برین مصلحت و بنا برین بر خلق را آفریدم غم خود را خود اسکارا کردم بخود کشف کردم یعنی
 شمس را آفریدم قمر را آفریدم زهر را آفریدم شتری را آفریدم عطارد را آفریدم وزحل و مریخ را آفریدم
 كذلك الباقیات كالجبال والاشجار والذوا بیات كالقیدس والبقر والغنم
 والقیل والاسد والفیل والحیة والعقرب و علی هذا القیدس كالموجودات
 پس کاشف الغم باشد یعنی غم خود را کشف کرد بنظر هر کس درین محبوب محبوبش کاشف الغم
 کشف کند - و در میان است اسے دوست میدانی که عاشق را چه اندوه است
 و شکیان از چه است ازین است عاکیا عن الله تعالیٰ انا انت و انت انا پس
 عاشق میداند که یقین من غیر او نه ام و عین او چگونه باشم چیست این معامله را حزن و کجا
 بسیار است که کائنات رسول صلی الله علیه و الله و سلم را بعد از حزن و البکا

ولیکن ایدوست اذا جاء نصر الله والفتح ثم غم به كفاؤا وشود واین غم را کاشف
 الغدہ ہواست و تے کہ حزن و غم را کشاود فرمود کہ اِنَّا شَتَّخْنَا لَكَ فَتَحًا مَّيِّتًا
 اے دوست وقتیکہ از سبعین الف خصال من الحمیدہ والذمیرہ بروں آئی و
 از سبعین حجاب اللہ من النور والظلمہ بالاشوی و در تخلقوا باخلاق اللہ خلق یا فتہا
 پس عبودیت درال حال از تو بدر شود و در یکون عیش کعیش اللہ ساکن
 شوی و دران حال فقرت تمام شود و فرہو اللہ جلوه کنان بانی و شراب فسقہم
 رَبُّهُمْ رَانُوش کئی و آنکہ بدان فی مقعد صدق سر یہ عند صلیت مقتدر
 و خلوت نمانہ کھیعص باشی و آنکہ کہ غم مرا کشف کرد دران وقت در جنت و صلا
 و اتحاد در آئی شکر کن کہ الحمد لله الذی اذھبت عنا الحزن اے حزن بشریت
 ہمان بشریت کہ وجود تو بود و بینک و بینہ کہ حکایۃ عن اللہ تعلق وجودک
 حجاب بینی و بینک دران وقت تو ثانی او بماند کہ فلا یحون مع اللہ غیر اللہ
 ایں معانی آن سچا رہ منصور مغفور مشہور عین اللہ کہ

بینی و بینک انی بذا حمینی ارفع باطفلسانی من البین
 حاشا لک ام حاشی من اثبات اثین اے دوست غم تا ادا م تقص
 قالب است چو آنہ ظہور ظاہر بدیں مثل و شکل محمدرسول اللہ صلی اللہ علیہ
 والوسلم فرمود کہ یالیت رب محمد لم یخلق محمدا یعنی با قالب شکل
 آدمی بروے زمین مرانیا و روندے و اگر زلوا کما ظہرت الربوبیۃ مانج
 اوست چرا گنت پس عاشق را غمے است کہ ز بشریت و از شکل بشر خلایق
 میطلبد مگر سلطان العارفین از بر اے این معنی فرمودہ است کہ البشریۃ
 دند ربوبیت فن احجب بالبشریت فنتد ربوبیۃ لی
 غم را کاشف غمہ ہواست عشق من عرف -

۳۔ والصلوة علی خیر البریة و شوق خدا سے تعالیٰ پر ذات محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم با در محبوب اوست اینچنین محبوبے کہ نیکوترین از ہمد اوصاف اوست آنجا کہ گفت فخلقت الخلق لاعرف بہین باشد فظہرت المصلح لاعرف بہا کمال خود را بخود نتوان دید لاجرم آنہ باید ساخت در ظہور او و افضل و اکرم و اشرف آنہ جز محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نیست۔ ہمہ کس را براسے محمد ظاهر کرد و محمد را براسے خود از آنجا کہ گفت والصلوة علی نبیہ لکما قال اللہ تعالیٰ ان اللہ و ملائکته یصلون علی النبی اے یقظرون پس از براسے ارشاد مومنان را فرمود صلوا علیہ زونی اے انظروا علی محمد حتی یرأی لکما قال علیہ السلام من رآنی فقد رآنی الحق ولی مع اللہ وقت میں غم نہ مینزد کہ مشوق او ام مرا از ہمہ کس کنون و متور میدارز مگر آن بزرگ ازینجا گفت جنید قدس سرہ کہ ہمہ کس خدا سے را میداند و لیکن نمی شناسد تا ما محمد را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نہ کس میداند و نہ کس میشناسد۔ اے عزیز من عرف نفسہ فقد عرف ربہ مگر بد نسبتے میدارد تا کہ ہمیشہ نہ خود را میداند و نمی شناسد نہ جازا خود خبر از جان کہ جان بھیت نہ تن را از تن آگاہی کہ تن کیست خیر البریة ازین گفت کہ اورا خدا سے تعالیٰ علم اولین و آخرین و او یعنی علم تہا و جانہا است۔

۴۔ (اما بعد) فقال اللہ تعالیٰ یا غوث الاعظم المتوحش عن غیر اللہ والمستانس باللہ فرمود اے فریاد رسدہ بزرگ اینچنین عوٹے کہ احتر از کنندہ از غیر خدا سے دانش گیرندہ با خدا سے۔ سوال خیر کیست۔ جواب۔ ہر نام کہ بجز نام خدا سے است غیر است اگرچہ از دست و لیکن نہ اوست نہ بواجب کاسے و بس در رہے است کین جو عین آن بود آن کے شوو اگر عشق حقیقی میدانے با سے عاشق مجازی شوو آنگہ بدانی کہ با غیر محبوب عاشق نیاساید

پرچون مضمون صحیح است ۔

نخواہم زیستن بے قوتن و یجان چه کار آید محال است اینک بے بیانی و بے محزون بیایا
مشوا حول شبنو کہ اسما جز ہماں مسمیٰ میش نیست گر چہ این ہماں ہماں ہا و ہم۔ و آن دگر بجان
لیس فی الدارین الارض و ان الموجودات کلہا معدومۃ الا وجود تبارک
و تعالیٰ و آگاہ باش کہ مافی الوجود الا اللہ و لیس فی الدارین غیر اللہ یکے ویر
یکے ہماں یکے باشد جو اب گوش جان شبنو کلامت خارج من دایمہ اہل الذر
انکوں از دایرہ گذر و از وجود موجودات نیز گذر و از ہفتاد و نوار حجاب اللہ نیز گذر
و آنکہ بدانی کہ غیر کیمیت و غیرت چمیت این گشہ دگان دانند وجود تو غیر است و نمود
بودن غیرت است ۔

”جان ندی بکافریت تو اں رفت

”اگر ما خوشی عدد بینی ہمہ چوں شوی فانی احد بینی ہمہ

سالک را حالتے باشد کہ ہفتاد ہزار صورت ہا در نظرش آید و اں اوصاف ہماں سالک
است نہ ذات سالک بچنین آن غوث الاعظم متوحش عن صفات اللہ و مستانس
بلقار اللہ زیرا کہ اں غوث الاعظم با ہمہ نامہا و صفاتہا حکم تخلق و با خلاد اللہ
اتصاف یافتہ بود انکوں از ان احتر از میکند و با اللہ در تجلی یکے در یکے شدن را
میخواہد افس گیرد با خدا سے از برائے ہمیں گفتہ است عکینم از انکہ با تو در پوست
زام یعنی اگرچہ در خود عکس پر تو اورا عین الیقین و بحق الیقین ملی بیند و میکن از و
احتر از گیرندہ است زیرا کہ غوث کامل بود و اگر نہ بچو اتصاف کہ ہر تو او سہ فر و دیکر بند
ابا الحق و سبحانی گفتند ان کے را بر در کردند و نوشتند و در جلد انداختند و ان دینی
را از اول مرتبہ عالی کہ میداشت فرود آوردند زیرا کہ آخر بوقت موت از
بہستی بسیار شدہ فرمود کہ الہی ان قلت یوما سبحانی ما عنہ عشاقی و من

مثنیٰ وھل فی الدارین غیر ی، فانما الیوم کنت کافرا محوسیا اقطع زنادی واقول
لا الھ الا اللہ محمدہ رسول اللہ غوث ازیں ہر دو مرتبہ بلند وارو غوث در آئینہ
غوث آفتاب اللہ نور السموات والارض را میدید و می بیند و لیکن لانی تقدمت
بالعبودیت مذہب گرفته است بچوں آن ابی بکر و راق نور اللہ روح فرمود کہ لیس
بینی و بینہ فرقی الا انی تقدمت بالعبودیتہ اید دست عکس پر تو اورا غیر
نام نہاد و بدبودن را غیرت داشت۔ ہر کہ عاشق خدا و محمد شد صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم عکس پر تو محمد است کہ در آئینہ آن محمد جز اللہ نمی آید محمد جز آئینہ قابل پیش نیست
فی ہذہ الکتاب جوہر العشاق شرح من کلام مالک الاطلاق المتوحش عن
غیر اللہ والمستانس باللہ را بشنو کہ چہ میگوید صورت صفت صورت ذات
نماز و اوصاف اولاتنا ہی است آری دوست را در جلالت شکلی دیگر است
و در جلالت شکلی دیگر بچو قال ابلیس لعنة اللہ علیہ را بیت ربی لیت المصرا
فی اربع صورۃ فقرب رجلیہ علی صدری فوجدت حرأ فی نفسی لعنت
خدا سے نڈے اوست در تجلی جلال عاشق را خطے و نصیبے نباشد و آن محبوب
رب العالمین از تجلی جمال نشان داد کہ را بیت ربی لیت المصراج فی احسن صورۃ
فوضیہ ید ید علی کتفی فوجدت برد آنی قلبی الا انا تمثلات جلال و جمال را یانا
میکند پس آن غوث الاعظم ازیں تمثلات و شکلات احراز میکند زیرا کہ کار و را
الوری است کہ الحق و را را اورا معلوم خواہد شد۔

۵۔ قال فی یا غوث الاعظم قلت لبیت یا رب الغوث

فرمود غوث کہ غرضان شد باز کہ یہ غوث پس گفتم من کہ راضی شدم و حاضر ایستادم
من ایستادنی یا ربی عمت میگویم من اطاعت کردن ترا سے پروردگار من۔
غوث فرمود کہ غوث را کہ در غوث جز خود را نہیں

پس ان تعظیم برائے خود میکنند۔ در آئینہ غوث عین خود رومی عیند پس بانو و کلام
میکند لایذکر اللہ الا اللہ قال کل طور بین الناسوت و الملکوت فی
شریعتہ و کل طور بین الملکوت و الجبروت فی طریقتہ و کل
طور بین الجبروت و اللاہوت فی حقیقتہ فرمود خداے تعالیٰ
کہ ہر طور کہ میان آسمان و زمین است این جہاں را اسوت نامند کہ عالم بہائم
و عالم ملک و خلق و عالم محسوس و عالم شہادت و عالم صورت و عالم جوارح و عالم
نظام میگویند و ملکوت را عالم امر و عالم معقول و عالم قلبی و عالم غیب و عالم معنی
و عالم باطن خوانند۔ و جبروت را عالم روح و عالم موجود بالقوہ و عالم ممکنات و
عالم مہربیات و عالم کلیات و عالم باطن و غیب الغیب و معنی المعنی گویند۔ و لا تہون بطن
عالمی است کہ عرش عزت اوست و کرسی او کبریایے اوست و لوح او قدر و
قلم او قضا و فلک او عظمت او و کیوان او قہر و برہمیں او لطف و بہرام او جلال
و خورشید او جمال و آتش او غضب و آب او رحمت و خاک او حکمت و بقا
او لم نزل و لا نزال۔ و عالم نزدیک اہل شریعت ما سوی اللہ را گویند العالم ام
لکل موجود سوی اللہ تعالیٰ۔ اما نزدیک ساکنان سوی اللہ وجود دار و کما قال
سر اللہ فی الارض صاحب الفصوص العالم هو الحق المتعالیٰ جمیع صفاتہ
پس از اسوت بملکوت عالمی است کہ آشکارا است و آن شریعت محمد است
علیہ السلام یعنی بکردن عمل صالح شریعت از اسوت بملکوت رسد یعنی بزنا سب
ما بقلب رسد آن شریعت میباید اقبال رنگ ثلب گیرد و در قلب آدمی
حق ندانی ہفت طور را آفریدہ است اول را صدر نام است و آن اسلام است
آخر شرح اللہ صد سہ یلا سہ نام فہو علی ثورین جن تربہ ویر ثورین
و ان ست و عمل بسوس شیطان است و ثورین ثور است کہ یقیناً بوس

فِي صُدُورِ النَّاسِ مِنَ الْجَنَّةِ وَالنَّاسِ - اگر معاذ اللہ شہوم المعاصی و تأثیر
 صدرہ قہر الہی نور اسلام فتور پذیر و غفلت کفر فر و گیرد و لیکن من شرح اللہ بالکفر صدقاً
 بڑھن مقام ذمائم ہم در پیش طور است - طور ووم را قلب نام است معدن ایمان
 و خزانہ حق است اُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ بَرِيں ماکی است وفاقاً
 نور عقل است فیکون لهم قلوب یعقلون بها و مینائی رول کہ آن را بصیرت
 گویند ہم اینجا است حس بصر ظاہر پر تو بصیرت است - طور سوم را شناخت نام
 است جانے محبت و شفقت است بر اولاد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
 و محسب عشق و مودت خلق اولیا و انبیاء است قوله تعالی قَدْ شَفَعَهَا
 حَبَابًا و نسیا مبران را و مشائخان را محبت بر مریدان و بر امتنان ہم ازین طور است
 عشق مجازی ازین طور گذرد و اینجا است کہ حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وآلہ
 وسلم فرموده حبت ائی من دنیا کو ثلثه الطیب والنساء و قرة عینی فی الصلوة
 و جاسے دیگر فرموده اولادنا اکبادنا طور چهارم را نواد گویند محل مشاہدہ و رویت
 جلال و جمال و صفات دیگر است ماکذب انھو اذ ما رآی طور پنجم را اجتناب
 نام است مقام شوق و ذوق و محبت و عشق باری تعالی است و دو کلمتی غیر
 را اینجا مجال نیست طور ششم را سویدا خوانند مقام مکاشفات غیبی و علم لدنی و معارف
 حروف مقطعات و غنیذہ امر الہی و علم اسما است وَ سَلَّمَ اَذْ قَرَأَ الْاَسْمَاءَ كُلَّهَا
 طور ہفتم را بوجہ القلب نام است ظہور صفات ذاتی و تجلیات الوہیت اینجا است
 نفس و شیطان را جز در طور صدر و دیگر اطوار مجال اند و عام نباشد و حفظاً حق کل
 شیطین قادر - و بعضے گویند کہ نفس و دل و روح و سر و خلقی و غیب الغیب پس
 ہر طور کہ از فلکوت تا جبروت است آن طریقیت است یعنی بگردن محل طریقیت
 از اول بروج رسند - سے دوست روح جبروت رسد چون بحر در روح گشت

دوم بار زاده شد شنیده لن یلج ملکوت السموات من لم یولد مرتین اسے
دوست چون از او زاده این جهان و خود را دید چون از خود زاده شود آنجا را او
خدا را بیند عزوجل ازین اُمّ اُمّ اصلی مراد است که گفته هذا انا من الله وخلق
منی و از تو مراد حقیقت تست و آن در نظر نمی آید و لیکن از تو جدا نیست آن درین
تست همچو تو و تو نباشی آن روح است که ملاقات خواهد کرد که *لَوْ تَلَقَى السُّرُوحَ*
مِنْ آخِرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ آن روح چون ترا از تو ستاند و تبارے تو او
گیرد ذات تو صاف همچو آئینه شود در آن وقت خداے را مری که با تو چگونه میکنند
و ترا بچون نام میخوانند شنیده که بزرگے ازینجا چه نشان داد قال ادخلنی ربی حبیباً فقد
و مخاطبنی بذاته و یکاشفنی بصفاته در اینجا توفانی فی الله شوی و باقی باشد باقی
و ظاہر با سمار الله تعالی و بصفاے گردی الله جمعک بذا چون دل بروح رسد از ملکوت
بجبروت رسیده باشد و بعین الیقین جبروت را بیند هر طور که میان جبروت و لاموت
است آن حقیقت است یعنی بگردن عمل حقیقت از جبروت به لاموت رسد
یعنی از روح بسر رسد چون مترا یافت این سر باید داد

سر بزدین راه اگر طالب اوئی در کوسے خرابات گنجد سرودش

در این محل با او هم شوی پس یافتنی است ز گفتنی و لیکن اسے دوست تر همین
است که درینجا عاشق بزرگ معشوق میگردد و *أَشْرَقَتْ الْأَرْضُ بِنُورِهَا* همین غم
نیزند که ارض ذات تر از روشن گرداند نور ذات خویش درینجا هر دو معشوق باشند
عاشق نه همه از باشند نیازند همه یافت باشند یافت نه متن رانی فقد برای
الله ازینجا خواست زیرا که خلعت یا نور نوری و یا تر سری یافته بود چون قالب بر
شد قلب خفی گشت روح غیب شد یعنی روح قدسی که حائل بود در میان آن همه
پرو بود بر فاست اکنون آنچه در غیب الغیب بود ظاہر شد درین وقت فقرت تمام

شد فہو انشد حلوبہ داوا تمہار تصوف و حلول ازینجا روسے نمود و لیکن بیس البیان
کا بیان شکر گفتن دیگر است و دیدن دیگر شنیدن دیگر است۔

۶۔ قال اللہ تعالیٰ یا غوث الاعظم ما ظہرت فی شیء

کظہوری فی الانسان فرمود خداے تعالیٰ کہ اے غوث الاعظم ظاہر کر دو معنی
ظاہر نشدم در چیز سے محو ظہور کر دو در انسان خود را یعنی ہمہ اشیا آئینہ ذات ما
اند انسان سزاوست اگر این متر بیان کنم و لیکن ازین کلمے مراد است کہ آنجا باز
فرمود شعرا

کفرت بدین اللہ والکفر و آجب لذتی و عند المسلمین قبیح مصراع

در کفر تم صادق نہ زرارہ رسوا کن

فتمثل لہا بشرًا سويًا ہیں باشد بر انسان فرود

اورا نمود ظہور سبے ما مارا نمود وجود سبے او۔

سترے کہ وریں بصورت زیبا است نہانی گروے نماید بجدائی کنی آفسرار

تا او نشوی تا شود معلومست کان روز آفریدہ نبودی او بودی اعظم

، تم سألت یارب هل ذاك مكان۔ قال لی یا غوث الا

اذا مكنون المكان وليس لی مكان سوی الانسان و الانسان سر

و انا سر الانسان پس سوال کروم کہ اسے پروردگار من ہست ترا مکانے

فرمود مرا کہ اے غوث من پیدا کنندہ مکانہا ام و نیست مرا مکانے و راے

آدمیان و آدمیان با زمینہا فی و نہانی من اند و بچہن ام من انسان را۔ و

او این ہست در بیچہن ہا ہم و ہمہ جا غم یعنی نیست مرا مکانے و انسان آئینہ است و من

آئینہ انسان ہستم کہ نموس سرورہ ملومن و اللہ ہوا ملومن رمزے ہم ازینجا است

کہ قلب ملومن بین صبعین من احد بعب الرحمن ورنہ قلب کجا و صاحب الرحمن

ست بن صمد ہمہ کرب تنقول غیب تجہنیں روزم ست۔ ۲۲

کہا قال المنصور قلب المؤمن كالمراة اذا نظرت فيها تجلى ربه . والانسان سرى
 وافترا لانسان اين معنى دارد عرف من نظر بدان کہ انسان مشتق از انس است
 و انس بد و نوع ياد کرده اند الا نس هو المسكون الى الله و الاستعاذة فى
 جميع الامور و الاستيناس مع الناس علامة الافلاس ہر گز حضرت عزت
 سعادت موانست و محالست ارزانی فرماید از جميع حقائيق و جمهور حقائق متوحش غلابيق
 گردانند کہ من استامن بالحق استوحش عن الخلق ۔

۴۔ ثم سألت يا رب هل لك اكل و شرب قال اكل الفقير

اکلی و شربہ بشرطی پس سوال کردم من کہ لے پروردگار من بہت تر از خوردنی
 و آشامیدنی فرمود کہ خوردن فقیر خوردن من است و شرب او شرب من است
 یعنی خوردن فقیر گرسنگی است و شرب او تشنگی است پس اورا بچنین باشد
 تو نحو اندۃ الجوع طعام الله فى الارض بگوش جان بشنو کہ نزد خداى تعالى فقیر
 کیست کہ مراد امر سے باشد اذا قال لكل شئ کن فیکون پس ہر چه خوردن
 این فقیر است و شرب این فقیر است ہماں خداى را است غزول یعنی این
 فقیر خوردن جز بدین جمال نیست و شرب جز کلام کردن نہ و شعیاً اللہ باو نیست
 پس ان اللہ جمیل و یحب الجمال او دالم خود را خودی بنید و کلام با خود میکند
 کلم اللہ مومسی تکلیماً اور موسی او جز صورت خود نبی بنید و موسی بنید اندہ آری
 میگوید و آن شہرا گر کہ کجا مجال کہ گوید اِنِّى اَخَارُ بَلِّکَ و اِنِّى اَنَا اللّٰه

خود گوید راز و خود ز خود میشود از او شہا بہانہ ساختہ اند

بچنین ہم میگویند ازین فقیر فقیرے مراد است کہ الفقیر لا یتحتاج الى ربه ولا
 الى نفسه و اگر آنکہ الفقیر یتحتاج الى ربه ولا الى نفسه و اگر الفقیر یتحتاج الى
 كل شئ ولا یتحتاج اليه شئ سیوم فقیر را بیان باید کرد فقیر کیست کہ محتاج است

آنکہ بامدینرم مجلسیان دوست دوست گرچہ فلفلمسید و نیست غلط دوست است
 عارفانہ و از زبان و دش من عرف اللہ کل لسانہ را یک موجب ہمین است
 طیفور از غلبہ نور حضور چنین گفت الہا آنچه توفی اگر بگویم ترا کہ پرتند استنید آنچه منم اگر
 بگوئی سنگسارت کنند یعنی کہ دم پرتندہ است کہ بشود یعنی گویند و شنوند و پرتند
 جز تو نیست آنچه کنند حقیقت تمام در آمدہ است و کذلک علی باب بیت موسی آمدہ
 بود و موسی شناخت بعدہ اورا فرمود کہ من آمدہ بودم تو شناختی بعدہ این دعا بخوان

اللہم ارفا الاشیاء ما ہی

نفس قانع گر گدائی میکند در حقیقت بادشاهی میکند

این ہمہ از براسے آرایش اوست و اگر نہ چہ باشد لیبو کورا یکر احسن عملا
 اینجا گفت فمائل لہا بشر اسویا اینجا گفت فمائل لہ فقیرا فی لباس الذلہ و
 المکدورہ و اگر نہ تو کشف لاحرق سبحات و جہدہ بہ صورتے کہ خوش آید تجلی کند
 خدا شناختن ہم ازین بہت مشکل است و اگر نہ او یکے است چہ مشکل کہ انفقہ فخری
 تاج محمد است صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم پس فقیر بذام صوف باوصاف اللہ تعالی کہ
 اسے دوست ہونشانے خواہد داد و ما اکل الانسان و ما شرب انی آخرہ - من
 تو کہ ام سقیم - بچنین ہم می آزند کہ غم منور و فقیر ہم بچنین از ادون اللہ احترام گویتہ و
 غم منور و براسے تمنا این کہ فقیر چون کمال شود فہو اللہ جلوه دہ بچنین صورت
 تعالی غم بندہ فقیر منور و اینکہ غم انسان فقیر را بہر تہ شجر فہو اللہ برساند و خواندہ کہ لاجت
 بیان الہب

غمگینہ اناکہ با تو اندر گویم غمگینہ انما کہ بہ تو در پست نہ

فقیر را بجمال جفل خویش مہیر و تاکہ عارف گرداند چون عارف است نزد سے ہر فرد
 جام چہان نماست رویدہ وقتہ باش

خود کا فرمان سناؤ کہ گفتند ابشراً یقیناً وقتاً پس فرمان شد کہ کفر و ایمین نہ استند
 کہ کان عیشی ولا ظل بلہ محمد صلی اللہ علیہ والہ وسلم از نور خدا است پس نور را سایہ کہا
 باشد ہر تعلقہ کہ روح را با قالب است ہمچنین اورا بجمہ تعلق است مسعودی کہ از
 عرفان محمدیہ خوب نشان داورہ

احمد شدہ نام تو احد آمد و روسے ہم در تو بوجہ حکیم نیفتیم ست اول
 احمد صورت احد است ومعنی احد احد است من قطع التمسؤل فقد اطاع اللہ
 خود بچو فرمودہ است من رانی فقد سراء اللہ برائے الطمینان شما است ہر کہ
 محمد را صلی اللہ علیہ والہ وسلم بشر خواند یا مخلوق داند او کا فرست یعنی سائر حق است
 اینقدر نمیداند کہ روح را بشر نباید خواند بشر قالب است کہ کثیف است و برج از
 نور است لطیف است۔ اے دوست اگر در آئینہ محمد خداے را دیدی و شناختی
 در حق تست من عرف اللہ کل لسانہ گو کہ ما عرفت اللہ حق معرفتہ اے
 دوست آنجا کہ گفت انا من نور اللہ و الخلق منی اے من نوری پس در خیا
 بین کہ نور قدس ممکن در ہمہ انسان است عارف چون در آئینہ نفس خود نگرد و محمد را
 صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بشناسد و چون در آئینہ محمد بنید خدا را بشناسد عزوجل من
 عرف نفسہ فقد عرف ربہ ازینجا است فاما عاشق متہی چون در خود نگرد
 خدا را بنید بقولہ تعالی سترنیہم ایتنا فی الافاق و فی انفسہم ازینجا
 آفاق مراد محمد است در ان وقت عاشق ہم نما ند بہ معشوق ازہر پس چنانچہ قالب
 مرکب است و جان را کہ ہم جان مرکب است و خدا را کہ

۱۔ قال سبحانہ تعالی یا غوث الاعظم جعلت الانسا

مصیبتی و جعلت سائر الاکوان مطیئۃ لہ یعنی اے غوث الاعظم

گردانید و انسان را یعنی محمد را مرکب من ازین انسان جز محمد نباشد یعنی بنام من

احمد محمد محمود راہ کب برہمہ اکوان و افلاک کو نین یعنی بچو ملائک راہ آدم سجود کنا نیدم
 ہم این سبب بود کہ نور محمد صلی اللہ و الہ وسلم در و موجود بودہ محمد ساجد است و من
 سجود از ان محمد و الیا و ہمہ انسان مرکوب است و من را کب و ہمہ اکوان مرکوب است
 و انسان را کب مطیعی یعنی لے مرآتی پس من خور اور انسان یعنی در محمد و اولیا
 می بینیم حکم آئینہ و ایشان خور اور ہمہ ذرہ امی سیند میدانی کہ چہ میگویم یعنی ایشان
 در ہمہ اشیا آئینہ خور امی سیند پس در آئینہ خود خدای را می بینید یعنی در ہمہ اشیا
 نفس خور امی سیند پس می گویند انا لا غیر یعنی عرف نفسہ از نیچا معلوم میشود پس را
 آئینہ خویش پروردگار خویش را می بیند عرف رہ اینجاد درست گردو۔ ازین نفس روح

مراد ذات است

در حیرت بہ بدیدیم ندیدیم بجز دوست معلوم چنین شد کہ در گرفت ہمہ اوست
 این ہمہ از عالم کسب معلوم میشود یعنی شریعت و طریقت و حقیقت ہمہ کسب
 است انا معرفت و محبت و عشق از عنایت خداے تعالیٰ حاصل میشود پس اینجاست
 کہ میدارد کہ معرفت روزی مراد را شده است و ال طریقت کہ است کمال محبت
 است بلکہ محبوب است خدای را آن ال طریقت است و ال حقیقت کہ است
 کہ در مقام معشوق آمد است بلکہ مجرد عشق شده است و زین درجہ بیش نیست
 العشق هو الذات در نیجا حادث نماید ہمہ قدیم است و فقر و فقیر نماید ہمہ غنی و
 غنا است در نیجا فنا و فانی نماید ہمہ باقی و بقا است سرکہ نہاں درین عاشق
 بود امر و نہ پیدا شد۔

سر نیست درین عبد نفسی کہ شود از کشف سبے شبہ و نماں صورت محمود بر آید
 نہایت درین صورت زیبا بش ہسانی گروے نماید بخبر دانی کند اسرار
 در صورتش درین روزگوشو با و و بودی پس فی جہت بی سوی اللہ فیہ نیجا است

۱۱۔ قال يا غوث الاعظم نعم الطالب انا ونعم الطالب
 الانسان ونعم الراكب انا ونعم المركوب الانسان ونعم
 الراكب الانسان ونعم المركوب له ساير الاكوان معناه
 ظاہر یعنی اے غوث الاعظم نیکو طالب منم و نیکو مطلوب اند انسان یعنی محمد صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم
 و اولیاء اولیا و اولیا زیرا کہ انسان جز آئینہ پیش نیست پس خود را در انسان منی
 و خود طالب بر خود میشود و نیکو راکب منم یعنی نیکو بنیندہ چشم محبت و شوق منم و نیکو منظور
 اند انسان تشدید قلب المؤمن مرات الله - انما یغفر الذنوب الله یسری ہمیر
 اشارت میکند۔ و نیکو راکب اند انسان یعنی محمد صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و اولیا۔
 نیکو ناظر اند در آئینہ ہمہ ذرہ با ذرہ الاشیاء کما ہی ہمیریں عاکبت و نیکو نظر گاہا
 اند ہمہ ذرہ یعنی در ہر ذرہ ظہور ما است در ہر ذرہ ایشان ما را بینند و میباشند
 ہر ذرہ کہ می بینیم تویی می بیند ام رہمن غمزه میزند و بشارت عارفانست مریدان را
 ہر ذرہ کہ می بینیم خورشید در و پیدا است

اے دوست بچو قالب مرکب اسب روح راکب پختن روح مرکب است
 و خدا راکب بچو بالاند کور است مرتبہ انسان بلند است کہ در تقریر نیاید و در تخریر
 گنجی بچو سیر یاید۔

۱۲۔ يا غوث اعظم الانسان سرى و انا سرى لو علم الانسان
 منزلته عندى لقال فى كل نفس من الانفاس لى الملك
 اليوم الذى اگر بشناسد انسان مرتبہ خویش را آنچه مرتبہ دارد نزدیک من ہر آئینہ
 گوید در ہر دمے از وہماے خود کہ ہوشا ہی مرا است۔ نیست بادشاہی امروز
 یا ہر روز گراما است یعنی منصفہ و منغور مشہور چو عالم را سجدہ کنان خویش بیسند
 خود مسجود بر تخت سریز سرکہ نعمتہ فی مقعدہ حیاتی غایت عریبہ کہ شکر پر بیگناہ

مع اللہ کہو فی الازل پیند کہ غیر او نیم زیرا کہ فلا یكون مع اللہ غیر اللہ خود را خیر او
 نبیند لاجرم انا الحق گوید اینجا قایل بمواسست تعالیٰ بچو من الشجرة انی انا اللہ گفست
 پچین منصور گفست انا الحق و سبحانی بایزید ہم از اینجا خاست و عذر خواہی ایشان چو
 فرمودہ است کہ لو عرف الانسان انی آخرہ و ان رئیس الطائفہ و سید القوم چون حدو
 خود نزدیک او نہ بیند حکم آنکہ الحادث اذا قرین بالقدیم لم یبق له اثر لاجرم در
 ہمہ وقت غیر او را نہ بیند اید دست آنجا کہ ظهور خدا است میفرمائی طاقت ندارم
 و جاء الحق و زهق الباطل ہم خدا بود خود بخود بود برے خود بود مرتبہ انسان با
 تعالیٰ پچین است بشنودر آیات ان و ان گوش جان شنو

با دست یکے اند چو جان در تن مردم گرنیک ہر مہی بحقیقت تو ہمانند
 نے آتش نے آب نہ خاک اند نہ باد نہ اسم چہ منند نہ عقل نہ جانند
 یکے ازیشان فرماید ۔

من رقتہ ام نہ خویش برون و درون نام از من مرا طلبے مکن من کنوں نہ ام
 باد دست چوں یکے شدہ اہمست بچو و صل من مغز و استخوان و گر پوست و خوں نہ ام
 چوں لحم و دم شدہ است مر عشق تو بدانکہ ہستم چنانکہ بودم ناں کم فزوں نہ ام
 سیدانی کہ الانسان بنیان الرب و قتیکہ از تخم کہ انسان گویند چوں شجرہ صمدیت
 پیدا شود ہر برگ او در شاخ او جزا انا الحق و سبحانی نگوید و ہر ذرہ آئند انسان اند پس
 چوں در ہر ذرہ انسان خود را بیند و در روح خود او را انا لا غیر فی از اینجا خاستہ و لیکن انسان
 آنچہ مرتبہ میدارد خود را خودنی دانند و نہی شناسد زیرا کہ ہم فرمود کہ لو عرف الانسان شہ
 مستقبل محبوب کہ واسے ہر اہر کس خدا را میداند و لیکن نہی شناسد پچین خود را ہم
 بچکس نمیداند و نہی شناسد جائز خبر سے نیست کہ چہ تم و تن را آگاہی نہ کہ من کہ تم
 خوش گفست ہر کہ گفست

نہ جان را خود خیر از جان کہ جان چیست نہ تن را از تن آگاہی کہ تن چیست

بندہ بندہ است مولی مولی است چه شد کہ ہر رنگ او شد رنگ ہے اولاتناہری

است و گیرندہ رنگہا سے او ہم لائتمای است طریق الوصول لا یقطع ابداً این

معنی دار و عاشق گاہے ہے عین معشوق میگردو گاہے نہ این و گاہے نہ غیر اوست

نہ عین اوست پس سایہ اوست سایہ شخص کجا شود

پس سایہ

بوالعجب کاسے و بس طر فر ہے است این چون عین آن بود تن کے شود

تخلقوا باخلاق اللہ ایجا است نہ خلق گیرندہ را کفایتی و نہ خلق اللہ را نیابتی

بہر ہر تخلق جان میباید ادا ہمہ اوستوی ہمہ از و کنی و در تو ہمہ ہوا شد۔ میفرماید۔

۱۳۔ قال یا غوث الاعظم ما اکل الا فسان منیاً و ما اذنی

شرباً و ما قار و ما قعد و ما نطق و ما صمت و ما فعل

فعل و ما توجہ الی شیء و ما غاب عن شیء الا و انا فیدہ ساکنہ یعنی

و مسکنہ و محرکہ خود میفرماید من چہ کلمہ اسے غوث الاعظم نمیخورد انسان یعنی محدود

ہر اولیا چیزے را و نمی آشد و نمی ایستد و نمی نشیند و نمی گوید و نمی شنود و نمی کند

کردنی و نمی کند توجہ بر اسے چیزے و نہ غائب شود از چیزے مگر من در ان انسان

ساکن و مسکن و محرک ام یعنی بی بی نطق و بی سماع و بی بصر و بی ہمیشی و بی تعبد

بی تعبد یعنی حرکات و سکناات ایشان را من است ہجوۃ الب را حرکات و سکناات

بروح است و این خاضع محمد است کہ سید م است و ہر اولیا نے یاد محمد و ہر اولیا

با خدا پرچہان ہاں کہ میگوید۔

بار دست یکے اندوچہ جان در تن مردم گریک یہی حقیقت تو ہما میںد

چہ سے وجود ہمہ کی دوست گرفت ہست از من بر من و باقی ہست

استندہ رسالہ دعوت الاسلام

است کہ ایشان را میدان و توجہ کنندگان سجدہ میکردند و آن سجدہ ایشانرا نبود خالق
ایشان را بود زیرا کہ اعضاء ایشان سجدہ از خاصہ نور است و آئینہ ساختہ اند بر آ
او تعالیٰ و ایشان را از خود پیدا کردہ است بر اسے خود بچھو میفرماید۔

۱۴۔ قال یا غوث الاعظم جسم الانسان نفسہ و قلبہ
و ریحہ و سمعہ و بصرہ و لسانہ و یدہ و رجلہ کل ذلک
بشہ اظهرت لہ بنفسہ لفسی لاہو الا فاو لا افا غیرہ فہو و اللہ تعالیٰ
اسے غوث الاعظم تن ازان محو ہر اولیا و نفس ایشان یعنی صورتے کہ در تن آدمی
است بچھو آدمی و لیکن آن آدمی نیست احسن صورتہ ہواست نہ تن زیر را کہ
تن از کثیف است و او از لطیف و آن معلوم خواہد شد و قلب انسان و روح
انسان و گوش انسان و بینائی انسان و چشم انسان و دتہاے انسان و پائے
انسان ہمہ این ظاہر کردم من ہر آئینہ بذات من یعنی بنور ذات برائے ذات
من آئینہ ساختہ ام انسان را پس از آئینہ قابیے بیش نیست کہ درو من می تا ہم
و می نمایم پس نیست آن انسان یعنی نیست حقیقت آن انسان مگر نم و نہ ام
من غیر او بکلم آئینہ یک صورت اند انسان و او تعالیٰ

از جمال دوست در بر صورتے حسنے کہ بہت در بر نقاب معنی است آن شاید مستورین
من معنہ ثانی اینکہ خلق آدم علی صورتہ را بیان میکنند و میفرماید کہ ظاہر کردم من
انسانرا از ذات من برائے ذات من و نیست انسان مگر نم بچھو فتمثل لہا البشر اسویاً
خود را تمثل انسان ظہور کرد برائے خود یعنی برائے تماشا شائے خود صورت خود را
برائے خود عرضہ کرد از جہت اینکہ برائے دیدن ایشان شوق بسیار داشت
لا فی اللہ شوق الی لقاءہم و تعالیٰ عاشق خود است و او را از عشق خود
چندان افتادہ است کہ بر دلے پیہ ندارد

غوث را در آئینہ دل محمد است صلی اللہ علیہ والہ وسلم من ہستم روح تو اسے غوث
 و کلام با او کن و آرام بدو گیر و با او نجسپ۔ گراے دوست غوث را بچو احمد مرسل
 دید و نخواہد نمودن یعنی فی احسن صورۃ امر و شباب و آئینہ محمد صلی اللہ علیہ و
 الہ وسلم تو اینجا بین اینجا کشش از طرف معشوق می نماید زیرا کہ غوث بختین سزاوار
 است و اگر نہ از کوشش خود عاشق آبخاز رسد
 اگر از جانب معشوق نباشد کشتے کوشش عاشق بیچارہ بجائے رسد

پس غوث میفرماید ما اکلت طعاما یعنی ندیم سوے خدا سے تعالیٰ یعنی غوث
 ندید و آئینہ ذات خویش خدا را میدید سے بدید و لا مشر بہت مشراجا یعنی نہ کردم
 کلام با او باہام کہ او مرا گفتے و لیکن من بروہیچ سخنے نگفتے و با او سکون و قرار
 نکردم گر نزدیک پروردگار بدل خود بدو حاضر و ناظر و در تصور و مراقبہ شدم تا در آئینہ
 صورت محمد صلی اللہ علیہ والہ وسلم تجلی شد در آن مقصود حاصل گشت در اینجا نیز
 فقر آمد زیرا کہ چون در خود محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را یافتند کہ الفقیر فخری تاج
 وے بود سر خود دیدند فقیر خود گشتند یعنی سوے خداے عز و جل محتاج شدند
 یعنی چون محمد صلی اللہ علیہ والہ وسلم اتحاد شد اتحاد بنجا باید طلبید و را اینجا فرما
 میشود تخلقوا با خلاق اللہ و اتصفوا با وصف اللہ یعنی اتحاد بذات در اینجا
 عاشق بزرگ معشوق میگردد کہ ہرگز بزرگ خود باز نگردد کہ الواحد کایرجع از اینجا

میفرماید۔ بیت

مسعود بگ برے و غانا نام کردہ ام
 تر صفات را کہ ستار سارم
 گشت
 مصرع

خار نمہ من ندانم سیم ہمسدا

زیرچہ ز خود بخود آمدن سچو۔ و ہمہ سچو شہادت
 مصرع

از خود بخود آمدن رکوع نہیں

امتدیح بیننا و بینکم فتح الباب -

۱۷- قال فی یا غوث الاعظم من حرو عن سفری

فی الباطن ابنتی بسفر الظاہر ولم یزد دمنی الا بعداً فی

سفر الظاہر فرمود مرا کہ اے غوث اعظم کہے کہ محروم باندا از سفر من در

باطن یعنی کسیکہ برائے من در خود سفر نہ کرو مبتلا کنم من اور بسفر ظاہر یعنی کسیکہ

در خود ہر آئینہ ذکر و فکر و تجاہد و توجہ باطن اندرون زلفہ او ہرگز جمال و کیف

انفسکم اذ لا تبصرون نہ میند و ہومعکم اور ہرگز حاصل نہ کرد در روح

خویش تجلی رب العالمین ہرگز نہ میند و در دل خود مرا نیابدا اور مبتلا کنم بسفر ظاہر

یعنی بگذارم بظاہر یعنی نماز و تسبیح و زہد و تقوی۔ ہرچہ تعلق بقالب دارد عمل ظاہر

است و ہرچہ تعلق بروح دارد عمل باطن است۔ ازین نماز نماز جاہلان مراد

است کہ بارکوع و سجود است گذارند و آن تسبیحکہ بلقلقہ زبان بدست کنند و زہد

کہ دینار را گذارند و تقوی غیر او آورند از ان پرہیز کنند نہ غیر او است۔ توجہ میدانی

کہ نماز حیثیت و تسبیح و زہد کد ام است و تقوی از کہ میکند۔ نماز عاشقان عدم وجود

است۔ نماز جاہلان برکوع و سجود است

در عشق نماز بے رکوع است و سجود کیمان در مومن در سا و چو

نہ صورت موسی و سیے نہ زبان رسد ز فرعون و نمرد

چون قبیلہ بجز جمال معشوق بود عشق آمد و محو کرد ہر قبیلہ کہ بود

مرا نماز با جانست دائماً با او نگرد و توجہ دانی نمازستان را عاشق مشتاق و پر آتش

اشتیاق نماز بے رکوع بے سجود گذارند و ابہم ہیج وقتے از نماز خانی نباشند

الذین ہمتی صلا یقیدہ ایون ازین عملہ وصال و اتصال مراد است

سے در برد و سخا اے مغفون نہیں ہر صلوہ و تسبیح و توجہ تمام است روح

سے این عبارت از معنی نماز است۔ نماز بے رکوع و تسبیح و توجہ نہیں ہر صلوہ و تسبیح و توجہ تمام است روح

راہِ خدا و آسمان است و نہ در زمین و نہ در دریا و نہ در آتش - جہت را و خداوند عز و
جل اندرون جانست سفر اندرون خود باید کرد تا واصل حق شود

اے خدایا کا ندرون جان پر انسان توی ظلمت کفر است از تو نور ہر ایمان توی
چو بہت ظاہر و باطن گرفت قدرت تو بجان خویش مگر آشکار و پنهان را
اگر در تیکہ شہتم پیش بت کتم سجدہ اگر با ہم خریدارے فروشم زہد و تقوی را
اگر سفر کنندہ در باطن خود سفر میکرد بنگر کہ او چہ می گوید

از دل انسان شد گم کردہ است خطا سمعک گوی دنی آنفسیکم در دل مسعود سیا
کیکہ در باطن خود ندید من کانت فی ہذہ اسعی فہو فی الآخِرۃ اعی و اصل
سبیلہ بین است اور آخرت ہی نہ بیند یعنی در پیر و مرشد و مہربان و محمد مصطفی
صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم نیز نہ بیند فہو فی الآخِرۃ اسعی این معنی دارد پس چوں
و دین اوراد ہا کہ بود و اصل سبیلہ این باشد معنای ثانی آنکہ کیکہ در روح او
ندید در محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم اورانہ بیند - ازین روح روحے مراد است کہ
داخل در تن نیست نہ خارج از تن و ملاقات خواہد شد کہ یلیقی الترحیح من امرہ
علی من قیثہ من عبادہ ان روح اعظم است در دنیا عاشقان از انجلیہا مینمایند
تا بس وارم بر ایشان سید بگو بگوگون صورتہا مینماید فان جمال اللہ است

چوں جہالت سد ہر ان روے و شہت بود ہر روے دیدارے و گر
لاجرم ہر ذرہ بنمو و یار ہر جمال خویش رخسارے و گر

المنقصود سیکہ ہم سہر با او در نیجا نشد در آن جہان نیز نباشد آہ بغیر از دیدن چگونہ
شناسد و چگونہ با او دوستی کند ہر کس شنیدن عاشق شدہ اند فاما اینجا کہ
می بایست کہ در بعین العیان دیدہ باشد و با او لفظہا کردہ باشد او تعالی
و تقدس وقتے ز وقت با محمد حسینی گسیود از تقدس سرہ عاشق سہر فراز

ملاقات شد فرمود بے بندیش درین رو گذر من نفسے بطیب عیش گذرانم خیمہ و آہ
ہم چشم کے غلطان زخم عیش از مستی چکان مست خراب و خیر در چشم ہشیا را آمد ہ
مقام یگانگی است نہ یگانگی بزبان تعالٰی چہ تو یوں گفت۔

۱۸۔ قال یا غوث الاعظم الاتحاد حال لا یعبرہ بلسان اللقا

فرمود کہ اے غوث اعظم یکے شدن و یگانگی حالت است کہ یعنی وقتیکہ عاشق کے شوہر مشوق ^{شوق}
یعنی مشوق عاشق را اور کتار گیر و فرماید افا انت و امت انا ہجو محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ
علیہ وآلہ وسلم علی کرم اللہ وجہہ را روزے بچار گرفتہ بود لحمک لحمی و دمک
دمی و عینک عینی و سمعت سمعی و بصرک بصری الی آخرہ دران وقت
ظاہر ہم از علی کرم اللہ وجہہ در نظر نیامدے همچنان محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم را با خدا
فروصل اتحاد وان فوضع ید یہ علی کتفی ہم غمرہ مہند و آنکہ مخفی داشت کہ
فاؤسی الی عبدی ماکون حتی بہان است کہ فرمود کہ افا انت و امت انا ایجا مشوق
عشق عاشق ہر جہہ یکے است نہ دوسہ اسے دوست اللہ و لا سواہ یعنی ہر جہہ یکت
کان اللہ ولم یکن معہ شیء و هو الان کما کلن و هو لا یتغیر بذاتہ و لا یتصفاہ
ولا فی افعالہ و لا فی اسمائہ بحدوث الاکوان فلا یكون مع اللہ غیر اللہ
تا این جہان صورت است و منی او و زمعنی نظر کنی ہمہ اوست
سیدانی کہ چہ میگویم کہ او بود نبودشے با او و همچنان است او درین حال ہجو او بود
اور تغیر در ذات است و نہ در صفات و نہ در افعال و نہ در اسماء پیدا کردن
اکوان پس نباشد با او خیر او۔ ہاں ہشتو جہان صورت خدا است یعنی این نمود
از صورت پاک فیض اوست یعنی مافی الوجود اللہ و معنی جہان خدا است
یعنی اوست کہ بدین صورت اشکال ظاہر شدہ است۔ خدا شخص است
جہاں سائے آن شخص است خدا سے ظاہر جہان است و جہاں قائم بخدا سے

عزوجل سے

میں نامی احسن خود در بر رخے نوعی و گر چونکہ در معنی نہ نیم واحد و یکساں توئی سے
 توئی صورت توئی معنی کہ ہم سجد و ہم دیری توئی و در دل توئی در تن کہ ہم عشق است ہم
 فہن امن بد قبل و سرود الحال و من سر حال اتحادہ فقد
 کفر پس کسیکہ امن گرفت آنکس پیش از پیدا شدن حال پس تحقیق کفر کرد
 یعنی امن گرفتن اذنان اتحاد پیش از آنکہ پیدا شود حال فقد کفر یعنی تا مادام کہ معشوق
 عاشق را ہر گنگ خود و رکنار نگیرد و خود را انا انت و انت انا فرباید اگر عاشق خود
 را اتحاد و اند فقد کفر زیرا کہ انا من جن مکرری ہمیرین اشارت است ترا گفتن نشاید
 کہ من تو ام و تو منی این خاصہ دست تعالی زیرا کہ عاشق ہر چند کہ معشوق متصف
 باوصاف شود لیکن از دو صفت خالی باشد از ان کہ ہر ہم ازین دو صفت است
 نشیدہ کہ بزرگو اگر گفت لا ضراق بینی و بین ربی الا بصفین صفت در بانیدہ
 و صفت الوہیہ وجود نامنہ و قیامنا بہ عاشق ہرگز معشوق نشود بعینہ
 آسے دوست این مقام توین است کہ عاشق زنگ معشوق میگیرد نہ ہمیں معشوق
 ہوتا ہے میشود اگر میشود معشوق در عاشق خود ظہور و ظاہر میشود و در وقت عاشق نماز کلم
 جَاءَ الْحَقُّ وَ زَهَّقَ الْبَاطِلُ و لیکن مولی مولی است و بندہ بندہ اید دوست
 تفاوت در کلام اوست من چہ کنم گاسے گوید قَا سْتَقِمْ لِمَا اَمَرْتُكَ بِهٖ
 گوید قَا نَلِكْ بِاَعْيُنَا گاسے طعنہ زد عبس و تَوَلَّى اَنْ جَاءَهُ الْاَتَمِيُّ گاسے
 بظف محبت خویش اشارتے نماید کہ لولاک لما اظہرت الربوبیۃ و کذاک
 خلقت الاکوان و لما خلقت الافلاک و بہ گاسے گوید اِنَّکَ لَا تَهْدِی
 مَنْ اَحْبَبْتَ گے فرماید فا طلب رضاک یا محمد در عشق چنین بوجوب
 شد۔ و من اسرہ العبادت بعد الوصول فقد شرب

جالہ العظم من تنزلزل القلب عن القالب بعد ما خلع وصفي
 و تقي من رحب الدنس و كسك خواہ عبادت را یا عبودیت را بعد چوستن
 پس تحقیق شرک آوردن کس بخدا که عظیم است اسے دوست و بہد والیہ را بیان
 میکند کہ او اصل کا یوجع عشق کیمیا گراست کہ صورت مس عاشق را برنگ مشرق
 زیر خاص کند۔ بدانکہ وصول چہار نوع است۔ وصول شریعت۔ وصول طریقت
 وصول حقیقت۔ وصول معرفت اول آنکہ العلم باللہ و حصول الیہ یعنی چون دانستند
 کہ کان اللہ و لم یکن معہ شیء و هو الان لما کان فلا یکن مع اللہ غیر اللہ
 و غیر آنکہ العالیہ الحق المتعلی و اصل بخدا شدت پرستی از نیجا سے نمایا
 کہ انجمن و اصل نمی شاید کہ عبادت کند کہ عمل جوارح است برائے بہت زیرا
 کہ در نظام ہر چیز بہت را نہست بلکہ نشاید کہ خدا پرست باشد شاید کہ پرست
 باشد تا شاہد پرست شود تا ہر چه بعلم الیقین دانست است بعین الیقین روزی
 شود تا کہ بدانکہ پر و شاید جزوی نبودند تا پیر پرست نہاشی خدا پرست کے شوی نیست
 مگر آن مرید از نیجا بود کہ بگفتن نام با زید بر آب دریا میسدے و بگفتن امشد غرق میسدے
 ہم از نیجا است کہ من عرف اللہ لا یقول اللہ و من یقول اللہ لا عرف اللہ
 و ہم از نیجا است کہ لا دین لمن مشی لہ۔ وصول طریقت آن باشد کہ در ہم
 عالم و در ہم دنیا پر خود را یا مرشد خود را بلکہ در خود ہم پر خود را یا بہ و در جان پر خود
 میند پس عبادت پیر کہ میگردی یعنی تصور پیر را فراموش کند و آنچه در پیر دیدہ بود اورا
 تصور کند زیرا کہ بر اسے ہمیش تصور پیر میگردہ بود چون بدوشد و لالہ پیر از میان
 بر جاست سہ

چون در آید و صماں را حاصل مرد شدہ گفت و گو سے دالہ

وصول حقیقت آن باشد کہ آنچه در جان پیر بود، و و وصل شود چون برنگ و

تعالیٰ شد یعنی چون متصف بصفات او شد پس اوصاف اولائتہ ہی است پس
 طریق الوصول لا یقطع ابدا پس این کس در ہر ذرہ اورا بیند موجد ازینجا شود کہ صافی
 الوجود الا اللہ اورا حاصل شود لیکن موجد بجز نور نہ بیند کہ هو النور این ہم
 کسب است ما در الورا راست۔ وصول معرفت آن باشد براشیا را کما ہی
 بیند صورت ایشان ہم بیند و جلوة نازنین ہم بیند آن جلوة نازنین در ہر ذرہ از ذرہ
 است و لیکن آن کسی باید کہ کحل معرفت در چشم سے باشد
 کجاست دیدہ کہ آن کحل معرفت داند و گرنہ جلوة آن نازنین کجاست گشت
 طرف در ہر ذرہ خدا را بیند ازینجا است کہ

مصرع

در ہر ذرہ نگہ کنم توی پسندارم

شرعیات و طریقت حقیقت این ہمہ کسب است بکسب حاصل میشود و لیکن معرفت
 از غیبت اوست نہ بعبادت چون از عالم معرفت اللہ تعالیٰ در عالم شریعت محمد
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم باز آید نشان آن عالم این باشد کہ ان صلیت
 امشراکت وان لم احسن کفرت و کذاک کافر شدم و زار بتم اللہ اکبر حسنت
 الا براسیات المقربین ہم ازینجا است
 اسے ہر کہ در ان غرض زیابے تو دیدہ است کوراست اگر جانب یوسف نگریدہ است
 بگردن عبادت از خود بندگان رسد بعد بر اسے کہ کند عبادت کسی کہ چندین عبارت
 ظاہر و عمل باطن پچلہ و مجاہدات و مسافرات درین جہاں مشقتہا کردا کنوں ان و
 ان در نظرش آمدہ است بزبان حال در گوش جان ندا میدہد کہ ای آقا اللہ اللہ
 بشری زہبت خام بہین چہ دانند کہ ہو تعالیٰ فرمودہ است و اعبد ربک بحقی
 یا یقین الیقین ہو اللہ و چہ دانند کہ من نصر الی معبودہ سقط عن عبادتہ و
 من عمل چون ساکت در آید اتحاد سے رو سے نماید کہ اگر انرا رو کند تحقیق کافر گردین

نہیں مگر ہرگز معشوق لباس خود طلبیدین کفر است ہم ہرگز فرمود کہ من و دحا
اتحاد ہ فقد کفر پس کیسے دین اتحاد و رآء او سعید است بسعادت
ازلیہ کہ ہرگز مخلوق نگر و بعد ازین فاما کیسے اتحاد او ہرگز نشد ویل مرا ورنہ کہ
ہرگز ورنہ اینجا نخواہد آمد ہرچہ میفرموی۔

۱۹۔ قال یا غوث الاعظم من سعد بسعادت الازلیة
طوبی له لم یکن مخلوقا بعد ذلک قط و من شقی بشفاد
الازلیة فویل له لم یکن مقبولا بعد ذلک قط یعنی جلالی جلالی است
و جہانی جہالی است و ذاتی ذاتی کہ لا یتبدیل یخلق اللہ کافر ان را ہر زمان خداست
دیگر است و مومن ان را ہر زمان برائے دیگر فیض من بشاء و یخدی مٹ
بشاء و لیکن این ہر اوصاف است یعنی خویش را بطور جلال و جلال شکر کردہ و اگر نہ ادنا
الاشیاء کما ہی نہ طلبیدے گا ہے آدم و ابلیس ظالم کسند گا ہے موسی و فرعون
مشرک را کسند گا ہے ابراہیم و نمرود و نوداری کسند گا ہے محمد مصطفی صلی اللہ علیہ
و آلہ وسلم و ابو جہل نماید و لیکن مسمی خود کیفیت ہواست کہ بدین صورت و
اشکال ظاہر شدہ است تو نیگو بگو ہوا المعطی ہوا المانع ہوا الضار ہوا النافع
ہوا الہادی ہوا المہدی ہوا المعز ہوا المذل ہوا القہاد ہوا الغفار ہ

از جہاں اوست در ہر صورتی کہ است و ز نقاب سنوی آن شاہ دستور من
۲۰۔ قال یا غوث الاعظم جعلت الفقر و الفاقة عطیتین
للا انسان فمن ركبها بلغ المنزل قبل ان یقطع المنازل و البوادی
فرمود مرا کہ لے غوث بزرگتر گردانیدم فقر و فاقہ را من مگر بہا برے انسان پس
کیسے سوار شد بر ان فقر و فاقہ پس تحقیق رسید بہر گنا ہے پیش از انکہ قطع کند
منزلہا و بوادیہا یعنی فقر اختیار جان کردن سوے خدا است و وقتہ از خود بیرون

آمدن - فقیر تجرید میطلبید برائے رسیدن منزل گاہ مقصد صدیق عینک قلبیک

مُقْتَدِرٌ بِرَفْقٍ وَفَاتِهِ اِنْ بَيْتٍ مِّنْ سَبْحٍ حَالٌ شَدِيدٌ اسے

ماجانِ فِدْلے تجرید تسلیم کر دے ایم نواہی بدارخواہ بکشت راسے راسے تست

بِذَٰلِكَ دُوَسْتِ اِزْیْنِ قَفْرِ الْفَقْرِ فَخْرِي مَرَادُ اسْتِ وَاِزْمَانِ قَدَمَا زَاغِ

الْبَصَرُ وَمَا طَغَى مَرَادُ اسْتِ یَعْنِیْ فِیْرِ كَسے اسْتِ كَسے خَدْلے غَرْوَجِلِ

محتاج است و صاحبِ فاؤ کر اگویند تا مادام کہ مقصود را ندید و تجلی جلانی و

جمالی شود برو و نظر نکند و چشم روح را اگر سنبه برائے ذات او دارد ہر چند کہ وارد است

شود منکر از و شود با غیر او سکون نکند پس کیکہ اختیارے ہمچنین کرد اورا رویت من

است کہ من بنمایم خود را بدو و اگرچہ منازل و بوادی قطع نکرده است یعنی

موت و قبر و سوال و حساب و حشر و صراط و میزان و بہشت و دوزخ۔

۲۱۔ قَالَ يَا غَوْثُ الْاَعْظَمُ وَعِلْمُ الْاِنْسَانِ مَا كَانِ

لَهُ بَعْدَ الْمَوْتِ مَا تَمْنَى الْحَيَاتِ فِي الدُّنْيَا وَيَقُولُ بَيْنَ يَدَيِ

تَعَالَى فِي كُلِّ لَحْظَةٍ وَلِحَظَةٍ يَا رَبِّ اَمْتَنِي فَرَمُود مَرَا كَا اسے غَوْثُ الْاَعْظَمُ

اگرچہ اند انسان آنچه مر اورا است بعد موت تمنی نکند حیات ازان دنیا را

ساتھ ساتھ بگوید کہ اسے پروردگار بمیراں ہر بمیراں یعنی موت پہلے است کہ

میرساند غیب را سوے حبیب بعد فنا بہ بقا چرا فانی شدن نخواہد زیرا

کہ بعد بیرون آمدن خود بخدا رسند غر و جل چرا تمنایہ قالب کہ زندگانی

در دنیا سیدارو کہ کنہ آن محمد رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم از بہت زندگانی

باقالب دنیا فرمود کہ یا لیت رب محمد لم یخلق محمداً یعنی اسے

کاشکے کہ پروردگار محمد نیا فرمے محمد را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بصورت مثل

و شکل محمد از قفس قلب خود خدای میطلبید زیرا کہ از پروردگار فرستادہ

وازل خلوت به پاسبانی ایستاده کرده است براسه مقام خود رجوع کردن
میخواهد زیرا که میان بنده و خدا همین قالب است که رحمت میسر چون
از نفس قالب نجات یافت بخدا رسیده باشد بیت .

بینی و بینک انی یواجمنی ادری فی بلطفات انی من البین
کسے تمنا زندگانی خود کنند هرگز بخندلے عزوجل زرسد زیرا که من کان حیثاً
یعنی کسیکه شود فانی بموت معنوی فَاخْتِیْتُ اَهْمِیْنِمْ کُنْمِ مِنْ اَوْرَامِیْنِ
برویت من چون مرا بیند زنده شود که هرگز نیرد مگر آن خواجہ خضر همین آب
چشیده

مردیم همه تشنه و سیهات ما خشک لب و تود را آب حیات
جان ز تنم تو میری رگ بهانه در میان رفته نما و جان بهر دور کن بهانه را
تَنْحَنُ أَقْسَرُ بَعْضُكُمْ وَلَکِنْ لَا تَبْصُرُونَ ه
وقت مردن اگر شربت پدید آید و ده چشیرین شود آن بکنج جان کند
در شوق تو عاشقان چنان جان بدهند کاجا ملک الموت بگسسد هرگز
کیکه معال که بعد از موت است اگر بدانند چرا تمنا زندگانی کنند

۲۲- قال یا غوث الاعظم حجة الخلاق عندی يوم
القيمة الصم والبكم والعی و فی نسخة الاعظم الابکم
والاعمی و لا تحسروا والبکاء و فی القبر کذا لست زمناه ظاهر

۲۳- قال یا غوث الاعظم المحبة حجاب بین المحب
والمحوب فاذا فنی المحب عن المحبت فقد وصل بالمحوب

معناه ظاهر یعنی محبت پرده است میان احمد و او پس خود صریح است
احمد در میانه باشد پس ای غوث خدای حق بگو که من بعد از فانی شدن

ان محبوب حجاب است میان صورت احمد و احمد چو از قالب محمد
 خلاص یافت احمدی احد و اصل شد پس اسے دوست محبت قالب انسان است
 یعنی روح نور دوست و نور او قدیم است از محبت خویش قالب آدم و آدمیا
 پیدا کردہ است و محبت روح انسان است و محبوب خدا است پس چون
 روح از قالب فانی شدہ یعنی نقل کردہ ازین دار فانی قالب بنجار رسیدہ
 رفت یعنی بدرت بقاریسید قطره دردیار رسیدہ پر وہ میان خدا و روح ہیں قالب بود چو حکایت
 عن الله تعالى وجودك بحجاب بيني وبينك معلوم خواہد شد۔

۲۳۔ قال يا غوث الاعظم رايت الارواح كلها يتنصون
 لي قوالہم بعد قولي اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ اَلِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ قال الرب تعالى ميگويد
 ديدم من بعد ارواح را یعنی ديدم من خدا سے را کہ رقص ميکنند در قالب انسان
 بعد از گفتن اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ تا روز قيامت زيرا کہ غوث الاعظم در آيينہ روح ہما جز خدا را
 نميد چو آن رُس الطائف سيد القوم فرمود کہ ہي ساکن است کہ با حق تعالی سخن ميگويم و
 خلق ميپندارند کہ جنيد با سخن ميگويد اسے دوست صاحب شريعت نظر بر انسان
 کند جز دست و پا سے و قالب ہيچ در نظرش نيايد چون صاحب طريقت نظر کند
 صورت ظاہر ہم بيند و صورت سيرت باطن ہم بيند چون محقق نظر کند جز نور کہ تو او را
 روح گوی نہ بيند چون عارف نظر کند جز خداوند را نہ بيند و کلام با او کند نہ با قالب
 ہمو چو عالم بر گور ميت ايتد جز خشت و گل را نہ بيند و صاحب طريقت اگر ايتد گور ہم
 بيند و اتحوان و صورت و سيرت او ہم بيند و چون محقق بيند اگر آن ميت جلالی است
 تجلی جلالی و اگر جہالی است جہالی بيند چون عارف بيند معارف صورت روح بيند بلکہ
 در آيينہ روح خدا را بيند نہ ہوا و شوق نگذشتہ ام کہ عاشق زير خشت و گل وزير بر
 زرہ سخون اور روح جز مشغول نہ بيند بجا رہے است کہ ديدن تو ديگر است

و دیدن عاشق دیگر۔

۲۵۔ قال الغوث رایت اللہ تعالیٰ وقال لی یا غوث الاعظم

من سألنی عن الرویت بعد العلم فهو محبوب بعلم الرویت
ومن ظن الرویت غیر العلم فهو مغرور برؤية الحق سبحانه
وتعالیٰ فرمود کہ اے غوث گوش جان بشنو کہ دیدن خدا را مثالها است یعنی بعضی

در بہشت خواهند دید بعضی در خواب و درین جهان بینند کہ رویت اللہ فی المنام

جائزہ یعنی مریدان در جان پیران خدا یرایند و این ہم جائزہ است اما آنکہ در بہشت

خواهند دید و اللہ اعلم بالصواب قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم انکم صرود

و بکم مکاترون القدر لیلۃ البدر مثال آنجهان است و آنکہ در خواب بینند

بینندہ داند و اگر کس نداند و آنکہ در دل خود بیند و در سچہ از دل کشادہ میشود بفران الغزت

او تعالیٰ و تقدس در آینه دل بندہ می آید مومن چون نظر در دل میکند پروردگار خود

را می بیند و چون متقی مزید و صالح بیند بدان ماند کہ صورت صالح مشاہدہ شود سجارہ

بر روش تسبیح بردست و طاقیہ چهار ترکی بر سر بانوار صفائی کہ در مجاورتی او را فرماید عورتی

پو پار سا مندرہ مستورہ بر تن غزت محجب و محجب استوار صلاح مستتر کارش نیست

جز سجودے و تسبیح یاد کردن بوردے بر مصلا نشستی نقابہ جہا زردے ہر وار

متجلی را در نظارہ اش جز آہ آہ نباشد در اینچنین محل شاید کہ محکم یعنی برین گفتار آید

اکنون گوش جان بشنو کہ مقصود من در من است

در سیکرہ ساتی شوئے در کش و بافی شو

جو بیے عزتی شو کورا ہم بسا و دیدم

یک نخط صفائی مے بنگہ کن

بین عکس جمال روئے یلمے

صورت شو

بر لوح وجود نیست نقشے

جز نسخہ صورت نگارے

گر در شب معراج رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ہمین معارف شد نشان و اگر

نہ در میان الفاظ بنشستی و نقابہ یک لفظ در سخاے مثنوی غلبہ اشکو است

رايت ربي ليلة المعراج في احسن صورته وضع يديه على كتفي فوجدت
 برداً في قلبي افامله ويكره رايت ربي ليلة المعراج في صورته امر وشاب
 قطط اعلى مراتب ودين بهي ووانه باقى طفيل ابن يحوال لا يسر الله غير الله غوث
 چرا گفت که دیدم من پروردگار مرا چگونگی باشد جواب سلطان سید - محمد دوم - پادشاه
 فقیر - درویش - ولی - غریب - مولانا - شیخ - خواجہ - این یازده خطاب خاصه
 محی الدین اندان سلطان از همه پرده اسے خود آن حجاب ماسوی اشد بر گرفته
 است غوث را با خدا ہمچین دان وهو الان مع الله کھونق الازل اسے
 فی اللکتر الخفی غوث سید الزمان است غوث بادشاه عالم است آن درویش
 کامل شیخ بھی و میت است خواجہ کونین است سلطان جہان است پادشاه
 ولایت است و از فقیر فقیر غریب است محی الدین ولی اللہ است
 ولی کہ الولی هو العافی فالله والباقي بالله والظاهر باسماء الله و بصفاة
 غوث در مخلوق با خلاق الله متصف است ولیکن برائے شرع اختفا و
 استتار سے میگوید دیدم من پروردگار را - اسے دوست عارفان خدا سے عزوجل را نبی
 و خبر آن مریدان و اخوان را میرسانند بعضی صورت امر دان کہ صفت اس پروردگار
 دارند زیرا کہ ای کبر والنظر علی الامار د فان لهم لونا کلون الله این تربیت
 پیران است با مریدان - عارف کے است کہ در ہر ذرہ خدا را بیند یعنی
 محیط بیند و شناسد و کسی کہ در این بہان ندید در ان جہاں چگونگی بیند و شناسد
 مَنْ كَانَتْ فِي هَذِهِ اَعْمَى فَهَوِيَ الْاِحْرَارَ اَعْمَى مِنْ اَسْت - بعضی عارفان
 ہر ذرہ گویند کہ خدا سے ہر ذرہ سے ہر کعبہ پر در اجزا سے آن حق تعالیٰ را زیارت کر دم
 مر جبہ و دست پر پوشا نید و ہم مہمان پذیرید نشانے خوب داد آسنا کہ گفت دیدم
 کہ ہر حق حقیقت بود و ہم در دیور کعبہ جزا اور ندیدم اسے فلا یكون مع الله